

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Diplomová práce

**FORMOVÁNÍ IDENTITY SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ V LETECH
1918–1938**

Vedoucí práce: RSDr. Ján Mišovič, CSc.

Autor práce: Ladislava Petráková
Studijní obor: Etika v sociální práci
Ročník: II.

2018

Prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě Teologickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledky obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice, 20. března 2018

.....

vlastnoruční podpis studentky

Motto

„Náš nejdůležitější mravní úkol je seznámiti se s následky.“

John Dewey

Poděkování

Děkuji vedoucímu diplomové práce RSDr. Jánu Mišovičovi, CSc., stejně jako konzultantovi doc. Jakubu Sirovátkovi, Dr. phil., za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

OBSAH

ÚVOD.....	6
1 MÍSTO SOCIÁLNÍ PRÁCE VE SPOLEČNOSTI	9
1.1 ZÁKLADNÍ POJMY	12
1.2 SOCIÁLNÍ PRÁCE ZA RAKOUSKA-UHERSKA A V LETECH 1948–1989.....	21
2 VYBRANÉ HOSPODÁŘSKÉ, POLITICKÉ, VŠEOBECNĚ-KULTURNÍ, PRÁVNÍ A INSTITUCIONÁLNÍ ASPEKTY MAJÍCÍ VLIV NA SOCIÁLNÍ PRÁCI V ČESKOSLOVENSKU MEZI PRVNÍ A DRUHOU SVĚTOVOU VÁLKOU... ..	30
3 FORMY SOCIÁLNÍ PRÁCE V ČESKOSLOVENSKU MEZI SVĚTOVÝMI VÁLKAMI....	38
3.1 CHARAKTERISTIKA VÝCHODISEK SOCIÁLNÍ PRÁCE V POVÁLEČNÉM OBDOBÍ PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY	39
3.2 ROZVOJ SOCIÁLNÍHO ZÁKONODÁŘSTVÍ V OBDOBÍ 1921–1925	44
3.3 STAGNACE SOCIÁLNÍHO ZÁKONODÁŘSTVÍ V OBDOBÍ 1926–1930.....	46
3.4 SOCIÁLNÍ POLITIKA V OBDOBÍ 1931–1938	47
4 ETICKÝ ROZMĚR SOCIÁLNÍ PRÁCE.....	50
4.1 OBECNĚ KE VZTAHU ETIKY A IDENTITY SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ VE 20. A V 21. STOLETÍ.....	50
4.2 ETICKÝ KODEX A JEHO VÝZNAM PRO SOCIÁLNÍ PRÁCI	53
4.3 ETICKÉ ASPEKTY SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ V PRVOREPUBLIKOVÉM MEZIVÁLEČNÉM OBDOBÍ.....	55
ZÁVĚR.....	58
SEZNAM ZDROJŮ.....	63
ABSTRAKT.....	73
ABSTRACT.....	74

Úvod

Oldřich Matoušek v Encyklopedii sociální práce¹ uvádí, že sociální práce je biologicky zakotvena v solidaritě. Solidaritu pak traktuje jako univerzální princip chování podporující přežití nejen lidí, ale též pospolitě žijící živočišné druhy. Lidé – na rozdíl od společně žijících živočišných druhů – posilují solidární chování náboženskými příkázáními.

Sociální práce se postupem času z prostředí nikoli státem aprobovaného (tj. především církevního) přenesla do národních a mezinárodních norem. Soudobá sociální práce navazuje na chudinskou péči ve středověku, která po první světové válce nabyla své ucelené komplexity. K pochopení sociální práce napomáhá její vnímání v historickém kontextu, protože na sociální práci měl vliv konkrétní čas a konkrétní sociální prostor.

Celospolečenské prosazování solidarity² dokumentuje, že v rodině či mezi přáteli anebo na úrovni sociálně angažovaných entit (tj. různých komunit spolků a družstev) solidarita funguje v zásadě přirozeně. Pakliže solidarita přesahuje pěstované (kvalitní mezilidské) vztahy, je (mnohdy) třeba ji institucionalizovat, komplexně budovat, a to nejen na úrovni praktické, ale též teoretické. A právě teoretická rovina sociální práce by měla reflektovat (již zmíněné) biologické faktory, stejně jako faktory psychické, psychosociální, ekonomické, politické a kriminogenní.

Studiem historických pramenů lze dospět k závěru, že pojetí solidarity se plynutím času rozšiřovalo. V prvopočátcích mělo na sociální práci vliv náboženství, což je nesporné. Na konečnou podobu sociální práce (z dnešního pohledu) ovšem měl vliv prosazování základních práv a svobod, včetně sociálních, hospodářských a kulturních,

¹ MATOUŠEK, O. *Encyklopedie sociální práce*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2013, s. 12.

² K tomuto termínu blíže viz následující kapitola pojednávající o základních pojmech.

jak jsou vymezeny v aktuálních tuzemských ústavních předpisech³ či evropských předpisech⁴.

Jestliže se společnost v dávné minulosti zaměřovala na sirotky a vdovy, tak o několik tisíciletí později předmětem zájmu jsou nejen tyto dvě ohrožené skupiny, ale též chudí a sociálně potřební, kteří se rekrutovali právě z té původní cílové skupiny. Dimenze sociální práce se postupem času rozšiřovala tak, že se nezaměřovala jen na jednotlivce, ale svůj rozměr rozšířila o zkoumání (sociálních) potřeb a charakter (sociálních) služeb. Jinak řečeno, dnes jsou předmětem zájmu (sociální politiky) odvětví, kam řadíme: zejm. zaměstnanost, důchodové zajištění, bydlení, zdraví, sociální aspekty vzdělání, rodinu a nemajetné.

K výběru tématu mě přimělo především mé povolání sociální pracovníce. Nadto stejně jako Paul Thomas Mann⁵ jsem přesvědčena, že „[k]do nepozná minulost, nepochopí budoucnost“. Vliv historie na současnost, resp. budoucnost je nesporný, proto při výkonu profese, která má poměrně hluboké historické kořeny, nelze zapomínat na sentenci syna P. T. Manna, Golo Manna⁶, a sice že „[k]do nezná minulost, nikdy nezvládne budoucnost“.

Práce je strukturována následovně. Po úvodní části následuje kapitola pod názvem *Místo sociální práce ve společnosti*, v níž se zabývám základními pojmy a sociální prací v období Rakousko-Uherské monarchie. Na „*historický exkurz*“ navazuje druhá kapitola, v níž se pokouším shrnout vybrané hospodářské, politické, všeobecně-kulturní, právní a institucionální aspekty. Ve třetí kapitole popisují formy sociální práce v meziválečném období. Dílo uzavírá pojednání o etickém rozměru (nejen) v uvedeném časovém období.

³ Viz (fakticky ústavní) zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod.

⁴ Viz Listina základních práv Evropské unie, která byla slavnostně vyhlášena 7. prosince 2000 během mezivládní konference v Nice. Původně šlo o právně nezávazný dokument. Závaznou se stala vstupem Lisabonské smlouvy v platnost, tedy 1. prosince 2009.

⁵ **P. T. Mann** [*6. června 1875, Lübeck, †12. srpna 1955, Curych], německý prozaik a esejista, držitel Nobelovy ceny za literaturu (1929).

⁶ **G. Mann**, rodným jménem Angelus Gottfried Thomas Mann [*27. března 1909, Mnichov, †7. dubna 1994, Leverkusen], německý historik a esejista.

V práci se opírám především o autory Pavlu Kodymovou, Oldřicha Matouška a Jakuba Rákosníka.⁷

Cílem práce bylo zmapovat systém sociální práce v historickém kontextu, ověřit dopady na identitu sociálních pracovníků, a zaměřit se na to, zda tehdejší řešení, zkušenosti a poznatky mohou být o 100 let později inspirující, anebo naopak je třeba je jenom registrovat. Jednotlivé kapitoly by měly být zároveň určitým motivem, jak posilovat identitu sociálních pracovníků v dnešní době.

⁷ Žádáného z autorů nezvýhodňuji. Jejich pořadí je voleno podle abecedního pořadí.

1 Místo sociální práce ve společnosti

Předmětem sociální práce je sociální pomoc obyvatelstvu v nepříznivých životních situacích. Vychází z pojmu *sociální ochrana*, který má dvě významové roviny. V širším slova smyslu je zastřešujícím pojmem pro sociální péči, pracovněprávní ochranu zdraví a bezpečnosti při práci, sociální zabezpečení včetně sociálního pojištění, sociální služby, ochranu sociálního prostředí, zdravotní a sociální prevenci a sociálně-zdravotní rehabilitaci. Užší pojetí spočívá v dostupnosti kvalitní zdravotní péče, obligatorních systémů sociálního pojištění a státního zaopatření a fakultativních systémů sociální péče.⁸

Sociální práce má jak teoretický, tak i praktický multidisciplinární charakter. Čerpá poznatky psychologie, sociologie, ekonomie, práva, pedagogiky, lékařství a jiných vědních disciplín. Vzhledem k této své multiparadigmatičnosti dosud nebyla jednoznačně definována. Navzdory své šíři záběru je úkol sociální práce jasně vymežitelný: je jím snaha řešit na profesionální úrovni problémy lidí nacházejících se v obtížných životních situacích. Tyto situace jsou přitom v sociální práci pojímány v kontextu sociální reality, čímž se sociální práce výrazně odlišuje od jiných pomáhajících profesí. Tento pohled umožňuje sociální práci pojímat problémy člověka jako obtíže přesahující jisté hranice a ovlivňující nejen jeho samého, ale celé jeho sociální okolí.

Teoretické zázemí (moderní sociální práce) je jedním ze zdrojů identity sociálních pracovníků i jednou z podmínek jejich vzájemné komunikace i výkonu. Teoretické myšlenky se prostřednictvím profesní socializace stávají součástí sociálně sdílené konstrukce sociální práce. Užívání teorie také usnadňuje praxi, protože specifikuje, co se má dělat a proč. Každý, kdo se pokouší lidem pomáhat, takové návody potřebuje. Je velmi rozdílné, jestli se naše kroky uskutečňují na základě domněnek, pocitů nebo jednáme-li poučeně na základě kompaktního teoretického rámce. Snaha pomáhat lidem, aniž přesně rozumíme jejich potížím a aniž

⁸ Srov. TOMESŠ, I. a kol. *Sociální právo České republiky*. 2., přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2015. S. 24.

víme jaké kroky a z jakého důvodu máme podniknout, je nebezpečná a ohrožuje klienty, a v důsledku také společnost.⁹

„Je chybou vyrábět teorie dřív, než jsou shromážděna všechna fakta“, pravil Arthur Ignatius Conan Doyle¹⁰. Nezbytná jsou proto empirická data, která se soustřeďují na profil profese. V rámci týmového projektu Grantové agentury Jihočeské univerzity (GAJU) č. 117/2013/H „*Pojetí kvality sociální práce v souvislosti se sebedefinováním sociálního pracovníka a jeho pomáhající profese*“ vznikl dílčí výstup, v němž se autoři, zabývající se empirickými charakteristikami sociálních pracovníků, zaměřili na profil profese jako celku. Výzkumníci mj. zjistili, že pracovní aktivitu zaměstnanců terénních sociálních služeb¹¹ ovlivňuje motivace, jež je spojená s výběrem profese. Více než 2/5 (43 %) deklarovaly snahu pomáhat lidem a 1/3 (34 %) chtěla pracovat s lidmi. Každý sedmý respondent si toto povolání vybral jenom proto, že hledal práci. Podle třetiny respondentů vnímavost, empatie patří mezi prioritní rysy terénních pracovníků. Dvě pětiny dotazovaných mají za to, že hlavním posláním sociální práce je snaha pomáhat v nepříznivé životní situaci. Prototypem nejtypičtějšího terénního sociálního pracovníka představuje člověk, který dokáže komplexně posoudit klienta a jeho situaci, pak se musí umět vypořádat

⁹ NAVRÁTIL, P. *Sociální práce jako sociální konstrukce* [online]. In Sociologický časopis, č. 1/1998, ročník XXXIV. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Brno. S. 42. [cit. 2018-03-05]. Dostupné na WWW http://sreview.soc.cas.cz/uploads/862019eb0fed5c49a5c7c87613f5332a4e3da54c_243_037NAVRATIL.pdf.

¹⁰ Sir **A. I. C. Doyle** [*22. května 1859, Edinburgh, †7. července 1930, Crowborough], britský spisovatel, autor o příbězích Sherlocka Holmese.

¹¹ Terénní sociální práce se od té klasické sociální práce liší tím, že probíhá v přirozeném prostředí klienta, a tím, že pracovník se snaží o motivaci lidí určitých sociálních skupin, aby se stali uživateli nabízených služeb. Terénní sociální pracovníci se častěji než ostatní věnují uživatelům návykových látek, sociálně vyloučeným a seniorům. Častěji mají vyšší odborné či vysokoškolské vzdělání, současně více absentuje střední odborné vzdělání. Zdroj: MIŠOVIČ, J. *Specifika terénních sociálních pracovníků z hlediska znalostí a dovedností ve světle výzkumu*. In LOGOS POLYTECHNIKOS, č. 2/2016, ročník 7. Jihlava: Vysoká škola polytechnická Jihlava, 2016. S. 193–210.

s administrativou; na třetím a čtvrtém místě se umístil pracovník, který má empatický přístup a zná příslušnou legislativu.¹²

Zkoumáním zmíněných faktorů by měli odborníci mj. dospět k vysvětlení určitých jevů, k jejich předvídání, k tomu, aby se zejména ty negativní, v budoucnu neopakovaly. K tomu slouží analýza a syntéza fenoménů sociální práce, která je důležitá pro výchovu sociálních pracovníků. Výzkumné závěry zmíněného projektu signalizují, že sociální pracovníci, byť disponují vysokou úrovní vzdělání, pocítují potřebu pokračovat v získávání dalších znalostí a dovedností.

Obtížné životní situace zažívají různé skupiny osob. Klienty sociálních pracovníků jsou tak nejen bezdomovci, drogově závislí, duševně nemocní či mentálně postižené osoby, ale i týrané ženy či děti, nezaměstnaní či uprchlíci hledající azyl. Při snaze pomoci se sociální pracovník zabývá celkovou situací člověka, tzn. nejen faktory sociálními, ale i faktory psychickými, biologickými či duchovními. Takový přístup umožňuje správně stanovit sociální diagnózu a na jejím základě následně provádět sociální terapii. Jinými slovy, obtíže člověka, které mají sociální charakter, mohou pramenit i z jiné než (jen) sociální dimenze a tu je potřeba odhalit, aby mohlo být člověku pomozeno buď sociálním pracovníkem samotným či jiným odborníkem, např. psychologem.¹³

V první kapitole věnuji pozornost etymologickému pojetí sociální práce, humanitě, solidaritě a důstojnosti, které se táhnou jako červená nit sociální práce. O tom, že sociální práce není okrajovou záležitostí, svědčí pozornost, která je jí věnována nejen na mezinárodní, ale i národní úrovni.

Tato magisterská práce je pojata historicky. Nosný předmět je ovšem časově ohraničen obdobím existence meziválečného

¹² MIŠOVIČ, J. *Specifika terénních sociálních pracovníků z hlediska znalostí a dovedností ve světle výzkumu*. In LOGOS POLYTECHNIKOS, č. 2/2016, ročník 7. Jihlava: Vysoká škola polytechnická Jihlava, 2016. S. 193–210.

¹³ Sociální práce / sociálna práca [online]. Poslání a cíle. Posl. úpravy 2014 [cit. 2018-03-08]. Dostupné na <http://socialniproace.cz/index.php?sekce=1&podsekce=17>

Československa. Pro širší pochopení prezentované problematiky uvádím prvopočátky sociální práce, resp. solidarity, a jejich postupnou proměnu, která byla základem pro vznik sociálního státu, jak jej chápeme v současné době.

1.1 Základní pojmy

Stěžejním tématem této práce jsou termíny „sociální práce“, „sociální pracovník“ a „identita“, proto začnu s ujasněním si jazykového původu a významu těchto kategorií.

Ottův slovník naučný stran slova „sociální“ uvádí toliko, že jde o překlad z latiny (rozumí se jím „společenský“).¹⁴ Vysvětlení „sociální práce“ v této, téměř 100 let nepřekonané encyklopedie od svého vzniku¹⁵, nelze nalézt. Až v jeho dodatku z roku 1940¹⁶ je termín „sociální péče“ (nikoliv „práce“) vysvětlován tak, že jde o „soubor organisovaných, t. j. záměrně lidmi vytvořených opatření a zařízení, jejichž účelem je poskytnouti potřebnou pomoc osobám, jež vlastním přičiněním nebo přičiněním své rodiny nemohou se uchrániti od bídy nebo jiných škodlivin, ohrožujících jejich životní podmínky. Pomocí rozumíme pak opatření takových životních podmínek, jež osoba pomoci potřebující si nemůže zaopatřiti si sama ať vlastní prací nebo z vlastního jmění nebo konečně uplatněním zákonných nároků na základě předpisů práva občanského (např. ze mzdy, z náhrady škody, z pojištění). Pomoc je potřebná, jestliže zkušenost nás učí, že bez ní by postižený byl vystaven vážnému nebezpečí pro život nebo závažné podmínky životní. Ochrana před bídou nebo jinými škodlivinami zahrnuje v sobě preventivní, t. j. taková, jež mají zabrániti stavu nebezpečnému“. Dodatek rozlišuje péči sociální a rodinnou, „při níž normální motivem

¹⁴ Ottova encyklopedie obecných vědomostí na CD-ROM. S. 575.

¹⁵ Ottův konverzační lexikon vznikl (vycházel) v letech 1888–1909.

¹⁶ Ottův slovník naučný / Dodatky. Díl šestý, svazek první Sm – Še. Český Těšín: Ladislav Horáček – Paseka, 2003. S. 57.

není vědomí sociální sounáležitosti, nýbrž rodinná láska“. K sociální péči se nepočítala ani almužna, „různá organizovaná opatření, upravená právem pracovním, ani organizace školství, zdravotnictví a trestnictví“. Za nositele a vykonavatele sociální péče (citovaný dodatek Ottova slovníku naučného) označuje **círky** (a jejich kláštery, které se staraly o děti, pocestné a starce), **obce** a **nadace**.¹⁷

Z recentní literatury lze zmínit Akademický slovník cizích slov¹⁸, podle kterého se adjektivum „sociální“ vztahuje (1) k lidské společnosti, vztahům mezi lidmi ve společnosti (jevy, poměry, řád, původ, drama); (2) k úsilí, snaze o zlepšení společenských poměrů; (3) k životním podmínkám jednotlivce ve vztahu ke společnosti a státu, jeho hmotnému zabezpečení (postavení, sítě, služby, zabezpečení pro případ nemoci, mateřství, výchovy dětí, stáří, těžko řešitelných sociálních problémů); (4) k živočichům žijících po celý život pohromadě (např. mravenci, včely).

Slovník cizích slov¹⁹ doplňuje k výrazu „sociální“ kombinaci s psychologií (zkoumání vlivu společenských a sociálních faktorů na duševno člověka, event. zvířat), s medicínou (choroby), s literaturou (poezie, balada), s politikou, se zařízeními (v užším smyslu: domovy důchodců, domovy dětí; v širším slova smyslu: školy, továrny) – hygienickými, ubytovacími.

„Práce“ ve staročeštině znamenala svízel, trápení, namáhání, těžkost²⁰. Postupem času se význam oslaboval na námahu a pak až na konání, dílo, čin.

Sociální práce (něm. „Soziale Arbeit“, anlg. „Social work“) je podle Michala Kaplánka²¹ praktická činnost, v níž se v jakožto

¹⁷ *Ottův slovník naučný / Dodatky. Díl šestý, svazek první Sm – Še.* Český Těšín: Ladislav Horáček – Paseka, 2003. S. 58.

¹⁸ PETRÁČKOVÁ, V.; KRAUSE, J. *Akademický slovník cizích slov. II. díl. L – Ž.* Praha: Akademie věd ČR, 1995. S. 698.

¹⁹ KLIMEŠ, L. *Slovník cizích slov. 5., přepracované a doplněné vydání.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1994. S. 715.

²⁰ Viz MACHEK, V. *Etymologický slovník jazyka českého.* Fotoreprint 3. vydání z roku 1971. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. S. 477.

pomáhající profesi²² odráží vývoj péče státu o občany, kteří potřebují pomoc. Jde o službu, kterou v době předosvícenské zajišťovala především církev, tradiční to „*vychovatelka*“ a „*pomocnice*“ chudých. Jako vědu začali sociální práci zkoumat psychologové a sociologové. Potřebu vzniku této vědecké disciplíny si vyžádala sama praxe.

Dnešní politiky je sociální práce vnímána jako cosi jako potřebného, ale spíše před volbami a při volbách, tedy jako nástroj primárně naplňující potřeby a cíle politické, nikoliv sociální. Obrácený vztah politiky a sociální práce navozuje dilemata v odborné praxi sociálních pracovníků, limituje a oslabuje možnosti výkonu profese a tím nepřímo posiluje jeden z mylných obrazů sociální práce jako

- a) činnost vykonávající servisní aktivity při odborných intervencích ostatních pomáhajících profesí zaměřených na širokou škálu jednotlivců, rodin a skupin, jež čelí řadě životních výzev,
- b) činnost, která je z běžného pohledu ostatních odborníků nenáročnou a pro většinu společnosti poněkud nesrozumitelnou profesí.²³

Sociální práce by měla korigovat politiku (především) na místní úrovni, a sice tak, aby sloužila k udržení systému a dosažení souladu se sociálními normami.

Mezinárodní federace sociálních pracovníků (dále zkráceně „*IFSW*“) ²⁴ *sociální práci* definuje tak, že „*Profese sociální práce*

²¹ Viz MATOUŠEK, O. *Encyklopedie sociální práce*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2013. S. 503.

²² Mezi pomáhající profese kromě sociální práce patří zejm. medicína, psychiatrie, psychologie a psychoterapie, pedagogika a učitelství, právo a soudnictví, různé typy poradenství, teologie, pečovatelsví, ošetřovatelství, osobní asistence. Hranice mezi uvedenými profesemi nejsou ostré, obory se nutně protínají a z toho plyne důležitost každého z nich.

²³ KODYMOVÁ, P. *Sociální práce a politika – minulost a současnost*. In Proměny a příležitosti sociální práce v ČR. Sborník z konference pořádané ke světovému dni sociální práce. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2017. S. 26. [cit. 2018–03–13]. Dostupné na WWW http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/sborn%C3%ADk_z_konference1.pdf

²⁴ Úvodní pasáže tzv. *Principů etiky sociální práce*, které jsou produktem IFSW, odkazují na definici sociální práce, jak byla akceptována na valné hromadě

*podporuje sociální změnu, řešení problémů v lidských vztazích a také zmocnění a osvobození lidí v zájmu zvýšení blaha. Sociální práce zasahuje v oblastech, kde dochází k interakci lidí a jejich prostředí, a využívá k tomu teorie lidského chování a sociálních systémů. Základem sociální práce jsou principy lidských práv a sociální spravedlnosti.*²⁵

Na okraj lze podotknout, že Organizace spojených národů (dále zkráceně „OSN“) – za podpory IFSW, IASSW²⁶ a Mezinárodní rady pro sociální péči (ICSW) – se zasadilo o každoroční celonárodní velebení *Měsíce sociální práce*, počínaje rokem 1965. První iniciativy k oslavám sociální práce vznikaly již od roku 1960 v USA. Světovým dnem sociální práce bylo nejprve určeno vždy třetí úterý v březnu.

V roce 2007 OSN stanovilo nový den pro oslavu sociální práce, stal se jím každý 20. únor. Podle zdrojových webových stránek (viz poznámka pod čarou) *Světový den sociální spravedlnosti* cílí na sociální spravedlnost a boj s odstraněním chudoby, uplatňováním a dodržováním lidských práv, rovnosti a vzájemného respektování. Ty patří k základním hodnotám každé demokratické společnosti. Sociální spravedlnost se zaměřuje na odstranění chudoby a na podporu sociální integrace. Sociální spravedlnost je založena na hodnotách spravedlnosti, rovnosti, respektování rozmanitosti, přístupu k sociální ochraně a uplatňování lidských práv ve všech oblastech života, včetně bezpečnosti při práci. Prostřednictvím mnohých akcí sociálního charakteru konaných každoročně v únoru se připomíná to, co by mělo být samozřejmostí – pomoc slabším, starým, nemocným a handicapovaným; v současnosti

v kanadském Montrealu v červenci 2000 a následně ve spolupráci s Mezinárodní asociací škol sociální práce (IASSW) v Kodani v květnu 2001 (část 2). Citovaná definice klade důraz na principy lidských práv a principy sociální spravedlnosti. Pramen: viz následující poznámka pod čarou.

²⁵ *Etika sociální práce – principy*. Mezinárodní federace sociálních pracovníků. [online]. 29. 9. – 1. 10. 2004. Poslední úpravy: neuvvedeno. [cit. 2018-01-21]. Dostupné na WWW http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/mezinarodni_eticky_kodex.pdf

²⁶ IASSW is the worldwide association of schools of social work, other tertiary level social work educational programmes, and social work educators. Zdroj: *About IASSW*. The International Association of Schools of Social Work. [online]. 2018. Posl. úpravy: neuvvedeno. [cit. 2018-03-05]. Dostupné na WWW <https://www.iassw-aiets.org/about-iassw/>

ve formě sociálních služeb především terénního, ale i ambulantního charakteru, nebo sociálního poradenství, odlehčovacích služeb či služeb denních center a aktivizačních služeb.²⁷

Podle Etického kodexu sociálního pracovníka České republiky²⁸ se sociální práci rozumí „*profese a akademická disciplína, která podporuje sociální změnu, sociální rozvoj, řešení problémů v mezilidských vztazích, sociální rovnost, posílení a zmocnění osob v nepříznivé sociální situaci. Ústředními jsou pro sociální práci principy sociální spravedlnosti, respektování lidských práv, osobnosti jedince, rozmanitosti skupin a jejich specifik*“.²⁹

Sociální práci (z dnešního pohledu) je možné schematicky rozlišovat následovně:

Tab. 1 – Schematický přehled sociální práce

sociální práce podle oslovených potřeb	sociální práce podle charakteru služby	sociální práce podle klientely ³⁰
<ul style="list-style-type: none"> - informační - intervenční - pečovatelská - rehabilitační 	<ul style="list-style-type: none"> - pomoc v domácnosti - na ulici - v denním centru - ústavní 	<ul style="list-style-type: none"> - zdravotně znevýhodnění - senioři - ohrožené děti - závislé osoby

Předpokladem etického rozměru sociální práce je *identita*. Daniela Růžičková a Libor Musil³¹ s odkazem na Geerta van der Laana, profesora

²⁷ Světový den sociální spravedlnosti [2018-01-16]. Pomoc v domácnosti.cz. Posl. úpravy: 2018 [cit. 2018-01-21]. Dostupné na WWW <https://pomocvdomacnosti.cz/svetovy-den-socialni-spravedlnosti>

²⁸ Etický kodex sociálního pracovníka [online]. Posl. úpravy: neuvedeno [cit. 2018-03-20]. Dostupné na WWW http://www.apsscr.cz/ckfinder/userfiles/files/Etick%C3%BD%20kodex_Profesn%C3%AD%20svaz_verII.pdf

²⁹ Je nepřehlédnutelné, že definice sociální práce uvedená v Etickém kodexu sociálního pracovníka je obdobná té, jež uvádí IFSW. Etický kodex ovšem povyšuje sociální práci na akademickou disciplínu.

³⁰ TOMEŠ, I. a kol. *Sociální správa*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002. S. 74.

³¹ RŮŽIČKOVÁ, D.; MUSIL, L. *Hledají sociální pracovníci kolektivní identitu?* In *Sociální práce*, číslo 3, ročník 9. Brno: ASVSP, 2009. S. 79-92.

sociální práce na univerzitě v nizozemském Utrechtu, označují identitu jako „*sebe-pojetí*“, to je představu o žádoucích vlastnostech sebe sama, která jedincům nebo skupinám lidí skýtá prožitek vlastního ‚já‘, prožitek ukotvení a místa ve struktuře světa a prožitek smyslu vlastního konání nebo zkušenosti“.

Co tedy tvoří identitu sociálního pracovníka? Podle Šárky Vlkové³² jde o:

- vzdělání – motivační faktor,
- praxi, zpětná vazbu na ni, volbu cílové skupiny, zaměstnání,
- osobnostní předpoklady,
- vnější uznání od kolegů, společnosti, význam profesní komory jako součást veřejného uznání,
- kolegiální souznění – podobné hodnoty, „*rozumíme si navzájem*“.

Při analýze identity si je tak třeba nutně položit další otázky, kdo jsem, jaká jsem a kam patřím? Tím lze odpovědět na to, co je identita *individuální, sociální a kolektivní*. Tedy, mám jasno, jaká chci být; k jaké skupině patřím či chci patřit; jaké je společné přání, jaká je kolektivní touha, jaký je společný cíl entity, jejíž jsem členkou, jak se chovám k ostatním. Identita funguje na osobní i společenské úrovni. Je ovlivněna informacemi, které člověk využívá.³³

Součástí identity není jenom podobnost, ale též rozdílnost, tzn., že je třeba se profesně určitým způsobem navenek vymezit.

Sociální pracovníci mohou svou identitu chápat jako identitu terapeuta, identitu poradce a identitu reformátora.

Terapeut se zaměřuje na změnu osobnosti klienta.

³² VLKOVÁ, Š. *Výstupy z pracovních skupin. Profesionální identita sociálních pracovníků.* [cit. 2018-03-05]. Dostupné na WWW https://www.mpsv.cz/files/clanky/31863/Shrnuti_-_Profesni_identita_socialnich_pracovniku.pdf

³³ K modernímu pojetí identity ve virtuálním světě srov. RADVÁKOVÁ, V.; SIGMUND, T. *Základy odborné práce.* Praha: Oeconomica, 2016. S. 87.

Pro poradce je důležité zlepšování přiměřenosti služeb potřebám klientů a zlepšování schopnosti klientů nabízené služby využívat.

Reformátor hodlá měnit instituce podle zájmů znevýhodněných.

Všichni tři mohou při své činnosti postupovat konformně anebo radikálně. Ti první napravují klienty, ti druzí (podle nich nedokonalý) systém.

Tab. 2 – Pojetí role, zaměření a činnosti sociálního pracovníka podle Libora Musila³⁴

hlediska vymežující pojetí sociální práce	typy pojetí sociální práce:			
	„administrativní“	„profesionální“	„filantropické“	„aktivistické“
role sociální práce	úředník	specialista	člověk	parťák
předmět sociální práce	agenda	situace	potřeby	nerovnost
úkol sociální práce	vyřizování žádostí, volba z daných variant	posouzení, plánování, provedení, evaluace, intervence	navázání vztahu, poskytnutí toho, co je „potřebné“	obhajoba zájmů, zmocnění
étos sociální práce	loajalita	respekt	altruismus	solidarita
autonomie sociální práce	při výkladu normy a poskytování poradenství navíc	v rámci celého úkolu	při prožívání vztahu a potřeb klienta	v rámci celého úkolu
kvalifikace sociální práce	SŠ, zvládnutí 1. agendy a 2. „abnormalit“ chování klienta	VŠ/VOŠ v sociální práci, samostatné zvládnutí procesu intervence	schopnost nasazení při plnění úkolu	cit pro zneužívání moci a schopnost vyjednávat
důraz na specifičnost oboru sociální práce	běžné úřední postupy, důraz na specifičnost „sociální“ agendy	důraz na unikátní zaměření sociální práce a specifičnost jejich postupů	důležitý je vztah, ne obor	důležitá je angažovanost, ne obor
pojetí spolupráce	poskytování informací „ze zákona“	zprostředkování služeb klientovi, koordinace pomáhajících partnerů	koordinaci zajišťuje manažer, někdy chápaný jako „guru“	vyjednávání a respektování koaličního ujednání

³⁴ Převzato (a dílem nevýznamně upraveno) z: MUSIL, L. *Typologie pojetí sociální práce*. In TOKÁROVÁ, A.; MATULAYOVÁ, T. (ed.). *Sociální pedagogika, sociální práce a sociální andragogika – aktuálně otázky teorie a praxe*. Prešov: Grafotlač Prešov, 2008. S. 42–49.

Zajímavou typologii sociálních pracovníků ve vztahu k jejich identitě nabízí Musil (viz tabulka na předchozí straně). Podle Musila „*administrátor*“ postupuje podle příslušných normativních aktů. Stoupenci administrativně pojaté sociální práce nelpí na vzdělání v oboru sociální práce. Administrátorovi postačí středoškolské vzdělání zakončené maturitní zkouškou. Od „*profesionála*“, který by měl být vzdělán v oboru a minimálně diplomovaný specialista (lépe člověk s akademickým vzděláním), se očekává, že bude samostatným odborníkem, schopným komplexního posuzování specifických okolností. „*Filantrop*“ má být především empatickým, vnímavým člověkem se srdcem na dlani. „*Aktivista*“ s klienty jedná jako rovný s rovnými.³⁵

Lze uzavřít, že **identitou sociální práce** lze rozumět vyhranění se proti ostatním oborům. Jinými slovy jde o konkrétní, celistvou, ničím nezaměnitelnou podstatu profese, sdílené vědomí hranic vůči jiným disciplínám, vědomí pozic, ze kterých vychází chování jednotlivce k ostatním. Identita sociální práce zahrnuje dovednosti, schopnosti, znalosti práva a politiky, které prozařují skrz nabyté (praktické) zkušenosti.

Důstojnost je absolutní hodnotou lidské bytosti³⁶. Projevuje se svobodou a odpovědností, nutným předpokladem osobních (lidských) vztahů. Přiznáme-li někomu důstojnost, uznáváme jeho personalitu. Důstojnost se odvíjí od člověčího charakteru rozumové a svobodné bytosti. Jde-li o sociální práci, je nutné pochopení (nepříznivé) sociální situace a prostředí klienta a jejich správná interpretace, čímž vyjadřujeme respekt k důstojnosti klienta.

³⁵ Další (nutno podotknout, že obdobnou) typologii přístupů k praxi lze nalézt v publikaci MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003. S. 46 an., kde se mluví o: angažovaném sociálním pracovníkovi (committed), radiálním sociálním pracovníkovi, byrokratickém sociálním pracovníkovi a profesionálním pracovníkovi, a současně se dodává, že v praxi nejde o čisté typy, ale typy prolínající se.

³⁶ MATOUŠEK, O. *Encyklopedie sociální práce*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2013. S. 204.

Klíčovým pojmem pro sociální práci je *humanita*³⁷. Podle Akademického slovníku cizích slov³⁸ jde o lásku k člověku, lidskost, lidství; mravní ideál založený na úctě člověka k člověku. Alois Křišťan³⁹ pak mj. praví, že *humanita* od 1. stol. do dnešních dnů měla vícečetné významy a parafrázuje římského řečníka Markuse Tullia Cicera⁴⁰, katolického filozofa sv. Tomáše Akvinského⁴¹ a německého spisovatele a filozofa Johanna Gottfrieda Herdera⁴². Křišťan svůj výklad uzavírá tím, že v sociální práci nacházíme následující významové trojjediné uplatnění *humanity*: dobrá vůle, lidumilnost; utváření, rozvíjení lidské bytosti; všem lidem společný základ lidské bytosti.

Participace byl pojem poprvé užít Platonem k vyjádření vztahu věcí a idejí. Dnes v rámci sociální ochrany vyjadřuje tři roviny účasti: a) na financování sociální politiky, b) na rozhodování o volbě nejvhodnějšího způsobu saturace potřeby, c) řízení sociální instituce.

Sousloví *sociální bezpečnost* (angl. *social security*, něm. *soziale Sicherheit*) bylo poprvé užito generálem S. J. A. Bolíivarem y Ponte⁴³ v roce 1826 při jeho reformních snahách v Mexiku. Všem tehdy sliboval

³⁷ Humanitu a ostatně i sociální práci nelze zaměňovat s humanitární prací, kterou je altruistická pomoc v nouzi. Naproti tomu sociální práce je cílená snaha o udržení nebo obnovení sociálního začlenění jedince. Srov. KODYMOVÁ, P. *Sociální práce a politika – minulost a současnost*. In Proměny a příležitosti sociální práce v ČR. Sborník z konference pořádané ke světovému dni sociální práce. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2017. S. 26. [cit. 2018-03-14]. Dostupné na WWW http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/sborn%C3%ADk_z_konference1.pdf

³⁸ PETRÁČKOVÁ, V.; KRAUSE, J. *Akademický slovník cizích slov. I. díl. A – K*. Praha: Akademie věd ČR, 1995. S. 298.

³⁹ MATOUŠEK, O. *Encyklopedie sociální práce*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2013. S. 201–202.

⁴⁰ Pro Cicera je *humanita* jedním z cílů vzdělání.

⁴¹ Akvinský *humanitě* přisoudil dva významy. Jednak jí rozuměl vše, co definuje člověka jako takového, a jednak jí chápal jako postoj lidumilnosti a filantropie.

⁴² Herder sjednotil nekřesťanské a křesťanské konotace *humanity* a tím položil základy dialogu *humanity* bez náboženského předurčení. Podle Herdera je *humanita* substrátem lidstva, lidskosti, lidských práv, lidských povinností, lidské důstojnosti a lásky k lidem.

⁴³ Simón José Antonio de la Santísima Trinidad Bolívar y Palacios Ponte Blanco [*24. července 1783, San Mateo u Caracasu, Nová Granada, †17. prosince 1830, kolumbijská Santa Marta], venezuelský generál a politik, jeden z hlavních představitelů jihoamerického boje za nezávislost na Španělsku.

zavedení státní sociální péče. Dnes by se dalo říci, že mu šlo o veřejně organizovanou záchrannou sociální síť nebo sociální pomoc.

Sociální bezpečnost má blízko k *sociálnímu zabezpečení*. Sociální zabezpečení lze chápat jako činnost vedoucí k bezpečnosti, tj. ke statusu quo.

Solidarita je ambivalentním výrazem pro vzájemnou připravenost a ochotu lidí navzájem se podporovat. Solidarita měla nejprve formu darů jako projevu porozumění pro jednotlivce nebo formu ocenění.⁴⁴ Solidarita je jedním z principů sociální politiky. Již Aristoteles tvrdil, že člověk je tvor společenský. Se společenstvím lidí jsme spjati již od malička. O novorozeně se stará nejen matka, ale též zdravotní personál. Po třetím roce života děti tráví třetinu dne v mateřské škole se svými vrstevníky. Následuje základní, střední, event. vysoké školství, kde se ze spolužáků stávají přátelé, kamarádi. Někteří zde nachází životní partnery. Mezi těmito osobami vznikají určité závazky, povinnosti, jejichž naplňování v konečném důsledku vede k obecnému blahu, ke stabilitě společnosti. V rámci solidarity se hovoří o její dobrovolné a povinné formě (oktrojované státní mocí). Povinná solidarita je organizovaná státem na obranu sociální rovnováhy ve společnosti proti sociálnímu napětí, které vzniká z chudoby a sociálního vyloučení.⁴⁵

1.2 Sociální práce za Rakouska-Uherska a zejména v letech 1948–1989

Jakýkoliv pokus o přehledné vypsání (byť i dílčí) historie by měl směřovat k řešení dvojediného úkolu, a sice poskytnout co nejvíce věcných informací a současně poskytnout možnost nazírat na dějiny jako na určitý strukturovaný neukončený celek.

⁴⁴ TOMEŠ, I. a kol. *Sociální právo České republiky*. 2., přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2015. S. 47.

⁴⁵ Ibidem.

Historicky konkrétní, systémové a komplexní zkoumání vývoje sociální práce umožňuje hlouběji proniknout do její podstaty, konkrétních opatření, metod práce atp.

Dějiny sociální práce lze uchopit minimálně dvěma způsoby. Jednak bylo možno postupovat chronologicky a v časové posloupnosti poukazovat na zásadní skutečnosti. Druhou možností je zaměřit se na dílčí oblasti sociální práce. Na obojí pak mají přirozeně vliv použité zdroje a zaměření autora. Proto je korektní uvést, že níže předestřený vývoj sociální práce nemůže být čistě objektivní, že nemůže jít o psaní těch pravých a jediných dějin. Navzdory tomu jsem usilovala o věrné zachycení něčeho, co považuji za nějakým způsobem významné.

Jde-li o deskripci starověku, středověku a raného novověku (do roku 1789), s ohledem na zaměření diplomové práce, jsem tuto část dějin vynechala, přestože poznatky z těchto období byly bezpochyby základem pro pozdější vývoj sociální práce.

Kromě toho „*sociální práce*“ je moderní pojem a v dnešním slova smyslu třeba ve starověku se nevyskytovala. Starost o sirotky apod. byla spíše zasazena do náboženského rámce jako etický příkaz mířící na každého jednotlivce. Tehdejší sociální otázky zaměstnávaly především jednotlivce, kteří hledali všemožnou podporu pro realizaci svých altruistických myšlenek právě u církve.

Je zapotřebí připomenout i to, že periodizace našich dějin nemůže korespondovat s vývojem sociální práce ve světle sociálního státu. Autoři publikace *Sociální stát v Československu*⁴⁶ upozorňují na to, že historický vývoj užívání pojmu sociální stát na našem (rozuměj českém) území lze dělit do časových period, a sice (a) dobu utopie (od poloviny 19. století do roku 1918), (b) dobu utváření (1918–1948), (c) dobu nepřátelství (1948–1989), (d) dobu stabilizace (po roce 1989). Tuto časovou periodizaci zmiňuji proto, že je pro účely práce nutné časově překlenout období od roku 1789 do roku 1918 a plynule se posunout

⁴⁶ RÁKOSNÍK, J.; TOMESŠ, I. a kol. *Sociální stát v Československu: Právně-institucionální vývoj v letech 1918–1992*. Praha: Auditorium, 2012. S. 37.

do doby první republiky. Nadto (až!) se sociálním státem bývá obvykle spojována samostatná profese sociálního pracovníka.

Jedním z prvních pokusů o reglementaci systému chudinské a sociální péče na našem území jsou spojovány s reformami Josefa II. Tento osvícenský panovník nově reorganizoval podobu tehdejších, spíše nahodilých, tradičních subjektů péče o sociálně potřebné obyvatele říše a vymezil ideální podobu systému chudinských a sociálně-zdravotních institucí⁴⁷.

Předpokladem naplnění vymezeného cíle bylo propracování systému určení domovské příslušnosti všech osob v neuherské části monarchie.

Po třiceti letech ovšem stát musel do práce chudinských a sociálních institucí zasáhnout znovu. Vyšla totiž najevo nerovnováha chudinského systému, zvláště po francouzských válkách. Rakouská vláda mezi léty 1817 a 1819 rozhodla tak, že ústavy pro duševně choré, porodnice, nalezince a sirotčince budou považovány za státní ústavy a případný nedostatek finančních prostředků měl být kryt z fisku. Nemocnice nadále zůstaly závislými na lokálních zdrojích.

První ústav pro slabomyslné⁴⁸ se objevuje v Čechách r. 1871. Ústav, založený Spolkem paní sv. Anny, je spojen s lékařem, přírodovědcem, filosofem, pedagogem, vzdělavatelem národa, zakladatelem (údajného velkolepého centra vzdělanosti a české průmyslové školy) Budče a Fysiokratické společnosti, MUDr. Karlem Slavomilem (Slavojem) Amerlingem⁴⁹. Od roku 1902 byl v jeho čele

⁴⁷ HLAVAČKA, M.; CIBULKA, P. a kol. *Sociální myšlení a sociální praxe v Českých zemích 1781–1939 (ideje – legislativa – instituce)*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2015. S. 8.

⁴⁸ Jak ukázal pozdější vývoj v péči o slabomyslné, zřizovatelům (lhostejno, zda šlo o soukromé, zemské, státní, řádové, laické) šlo o to, aby práce v nich byla usměrněna, aby se péče o slabomyslné zdokonalovala. Kýženého cíle mohlo být dosaženo jen při hromadném úsilí. Zdroj: TŮMA, A. *Organisace ochranné péče o mládež u zastupitelských okresích král. Českého*. Praha: Spolek o péči pro slabomyslné, 1939. S. 30.

⁴⁹ **K. S. Amerling** [*18. září 1807, Klatovy, †1884, Praha], alias Strnad Klatovský, ovládal latinu, francouzštinu, angličtinu, hebrejštinu a sanskrt.

MUDr. Karel Herfort⁵⁰. V roce 1910 Česká zemská komise pro ochranu mládeže otevřela chlapeckou výchovnu v Hradci Králové, který spravoval Jan Pelikán. V roce 1913 Fürsorgwerin für Schwachsinge zřídil ústav pro živskou mládež v Hloubětíně u Prahy.

Kolem roku 1890 – ve snaze eliminovat žebrotu – byla obcím uložena povinnost postarat se o své chudé, kteří museli při požadavku podpory obce prokazovat nemajetnost. Stát se snažil bídě předcházet i zaváděním dalších institutů, jako např. domovské právo, postrk⁵¹, úrazové a penzijní připojištění.

V této době, tj. ve druhé polovině 19. století, dochází k největšímu početnímu rozmachu chudobinců (lidově „*pastouška*“), které plnily sociální funkci. V mnohých obcích ke zřízení chudobinců byly využívány stávající obydlí obecního pasáka (odtud „*pastoušky*“). Pastoušky po ukončení pastvy měnily svou funkci. Protože stávaly na obecním pozemku, patřily obci.⁵²

Na přelomu 19. a 20. století se problematika chudinství a dělnictva rozšířila o preventivní a pedagogické aspekty, které zahrnovaly i péči o mládež. V ostrém rozporu se proti sobě rozvinulo několik koncepcí. Např. konzervativně-militaristická koncepce Baden-Powellova s recepcí na kontinentě v podobě skautského hnutí Pfadfinderů, či liberálně-humanistická montessoriánská koncepce s vazbou na hnutí za osvobození

⁵⁰ **K. Herfort** [*8. srpna 1871, Praha, †29. března 1940, Praha], zakladatel české dětské psychiatrie a profesor psychopatologie dětského věku. Mj. se habilitoval v oboru hygieny a stomatologie, které přednášel na Učitelském ústavu v Praze.

⁵¹ Tzv. postrk byl upraven zákonem č. 88/1871 ř. z., jímžto se pořádá policejní vyhošťování a honění postrkem. Podle jeho § 1 mohli být tuláci a jiní lidé práce se štítící, osoby bez prokázání příjmu, nevěstky a trestanci postrkem (šupem) odvedeny do domovské obce. Postrk byl vyloučen z domovské obce. K postrku srov. rovněž poutavou stať Zdeňky Stokláskové: *Postrk jako nástroj chudinské péče*. In HLAVAČKA, P.; CIBULKA, P. et alii. *Chudinství a chudoba jako sociálně historický fenomén*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2013. S. 293 an.

⁵² TAUSCH, J. *Příbytky nemocných a nejchudších. Venkovské chudobince na Pelhřimovsku a Jihlavsku v letech 1900–1938*. In DVOŘÁK, P. *Vlastivědný sborník Vysočiny. Oddíl věd společenských*. Svazek X. Jihlava: Muzeum Vysočiny, 1997. S. 298.

školy, anebo různé varianty nacionální výchovy v režii Sokola, turnerů apod.⁵³

V dalším období stát řešil otázky zajištění nejnужnější výživy, přístřeší, šatstva a jiných základních potřeb obyvatelstva, které trpělo zaviněnou i nezaviněnou nouzí, sociálního (penzijního) pojištění zaměstnanců, ochrany dělnictva, nemocenského, úrazového pojištění, bytové politiky, ochrany nájemníků a vystěhovalecké politiky.

Postupem času se náboženská přikázání a mravní požadavky transformovaly v zákonnou povinnost.

Sociální práce měla v novodobých dějinách relativně široký rozsah, s výjimkou poválečného období, období normalizace a tzv. populistické sociální politiky ve druhé polovině 20. století. Řada lidí si dnes záběr sociální práce neuvědomuje, což může být (a zřejmě je, zvláště u těch dřívěji narozených) způsobeno i změnou chápání sociální práce v období od roku 1948 do roku 1989 (viz níže). Tehdejší stát byl hegemonelem ve všech oblastech společenského života, tzn. i sociální práce. Chudoba byla redukována příjmovým zvýhodňováním dělnických profesí, dotováním bydlení, potravin, energií, bezplatným zdravotnictvím, školstvím; všeobecná pracovní povinnost byla důvodem pro neřešení otázky nezaměstnanosti. Významnou roli v sociální oblasti hrály národní výbory, které kontroloval a metodicky vedl Státní úřad sociálního zabezpečení. Právě národní výbory poskytovaly jednorázové či opakované finanční dávky, organizovaly společné stravování důchodců. Ústavy sociální péče poskytovaly speciální služby pro lidi s vážným znevýhodněním.

Ústřední postavení v dějinách budování československého sociálního státu zaujímá tříleté období po 2. světové válce. Je to zcela logické, chod státu byl v důsledku války fatálně narušen, válka byla příčinou zbytečných ztrát na životech, ekonomické zdroje byly

⁵³ FASORA, L. *O podobu sociálního státu. Politické souvislosti činnosti České zemské péče o mládež na Moravě v letech 1908–1937.* In HLAVAČKA, P.; CIBULKA, P. et alii. *Chudinství a chudoba jako sociálně historický fenomén.* Praha: Historický ústav AV ČR, 2013. S. 357.

zneužívány pro válečné cíle, čímž došlo ke zpřetrhání standardních hospodářských vazeb a stagnaci zejména bytového stavebnictví. Na druhou stranu bylo zaznamenáno vzájemné poznávání a sbližování různých společenských vrstev, inteligence přicházející do závodů upevňovala antifašistické hnutí.⁵⁴ Negativní zkušenost z války posilovala národní sounáležitost a ochotu k solidárnímu jednání v rámci národního celku.⁵⁵

Únorovým převratem v roce 1948 započala sovětizace⁵⁶ našeho státu a diktatura komunistické strany, investice byly směřovány do těžkého průmyslu, což se projevilo poklesem životní úrovně obyvatelstva a radikální subordinací sociální politiky potřebám politiky hospodářské. V § 16 odst. 1 zákona č. 241/1948 Sb., o prvním pětiletém hospodářském plánu rozvoje Československé republiky (zákon o pětiletém plánu), byl zakotven apel na plné zajištění rozvoje pracovních schopností obyvatelstva a zvýšení jeho životní úrovně, rozvinutí sociální péče rozšiřováním dosavadních a budováním nových sociálních zařízení. Podle odstavce 4 citovaného ustanovení stát hodlal více a soustavněji pečovat zejména o *a)* sociálně-politické vzdělání pracujících a jejich pracovní výchovu, převýchovu, odborné školení, zaškolování a přeškolení, *b)* účelné a hygienické vybavení pracovišť, *c)* plánovité budování technických a zdravotních ochranných zařízení, dobudování jednotného státního dozoru na bezpečnost při práci všeho druhu, zvýšení počtu bezpečnostních techniků, závodních lékařů a jiného personálu pro zdravotní a sociální péči v závodech, jakož i o uvědomování pracujících o ochraně proti úrazům, *d)* zlepšení dopravy do práce, *e)* zvýšení počtu osob stravovaných v závodních jídelnách, *f)* zvýšení ústavní péče o osoby přestárlé, osoby práce neschopné

⁵⁴ Srov. PRŮCHA, V. a kolektiv. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*. 1. díl, období 1918–1945. Brno: Doplněk, 2004. S. 553.

⁵⁵ RÁKOSNÍK, J.; TOMESŠ, I. a kol. *Sociální stát v Československu: Právně-institucionální vývoj v letech 1918–1992*. Praha: Auditorium, 2012. S. 129.

⁵⁶ Sovětizaci na území poválečné východní Evropy propagoval např. polský komunistický politik, rovněž polský prezident, **Aleksander Zawadzki** [*16. prosince 1899, Dąbrowa Górnicza, †7. srpna 1964, Varšava].

a o osoby tělesně vadné. Priority zdravotní politiky byly vymezeny v následujícím § 17.

Komunistická ideologie předpokládala, že v socialistické společnosti nebudou chudí, nemocní lidé či sociálně potřební, a proto ani nebude potřeba zvláštní sociální péče. Sociální chudinská péče byla komunisty považována za „buržoazní přežitek“⁵⁷. Docházelo tak k postupné likvidaci institucí, které se sociálním směrem orientovaly. Takovýto vývoj byl završen v roce 1951, kdy bylo zrušeno Ministerstvo práce a sociální péče, jehož agenda byla transponována mezi další instituce a pak v nově zřízené Ministerstvo pracovních sil a Státní úřad důchodového zabezpečení. Naposledy zmíněný úřad se později stal vrcholným orgánem důchodového zabezpečení a sociální péče.

Na propad životní úrovně československého obyvatelstva v padesátých letech měla nepochybně Zápotockého měnová reforma (1953), která měla nakonec paradoxně vliv na stoupající zájem o podceňované problémy, jako např. bytovou výstavbu, masový konzum, ekonomickou stimulaci při rozmisťování pracovních sil.

Českoslovenští komunisté zabránili lidovým nepokojům tím, že se pod tlakem sovětských vůdců snažili prudce vyrovnat propad životní úrovně. Poměry se stabilizovaly, lidé se zklidnili a zůstali pasivní.

To však netrvalo dlouho, protože následovalo období bezohledné kolektivizace a útlum výroby spotřebního zboží. Hrozící sociální nepokoje byly tlumeny snahou o sociální reformu⁵⁸ a zvýšením výroby spotřebního zboží.

⁵⁷ RÁKOSNÍK, J.; TOMEŠ, I. a kol. *Sociální stát v Československu: Právně-institucionální vývoj v letech 1918–1992*. Praha: Auditorium, 2012. S. 157.

⁵⁸ Srov. např. zákon č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení, který byl účinný od 1. ledna 1957 do 30. června 1964. Účelem zákona bylo provést *Ústavu 9. května*, která občanům zaručovala právo na zaopatření ve stáří, při nezpůsobilosti k práci a při nemožnosti obživy. Toto právo mělo být občanům zajištěno národním pojištěním. Jeho součástí bylo též důchodové zabezpečení zaměstnanců. Podle jeho § 1 rozvoj československého národního hospodářství a jeho úspěchy umožňovaly přebudovat důchodové zabezpečení zaměstnanců a přičlenění sociální péče o všechny občany, kteří jí potřebují. Účelem takto vytvořeného sociálního zabezpečení bylo přispět v souladu s rozvojem výrobních sil ještě více k zvýšení hmotné i kulturní úrovně pracujících a k výstavbě socialismu v Československu. Dávky a služby sociálního zabezpečení měl poskytovat stát. Zaměstnanci neměli platit na jejich

V roce 1956 přišli soudruzi na to, že sociální spotřeba je příliš štědře nastavena a že je třeba ji umírnit, aby náklady na sociální zabezpečení nerostly rychleji než národní důchod. Pozitivum lze spatřovat v tom, že si vládní garnitura začala uvědomovat nesmyslné mechanické kopírování sovětských předpisů, psaných pro zcela odlišné místní a časové poměry. Tehdejší československá ekonomika nebyla s to financovat sociální jistoty, obyvatelstvo, kterému se navzdory varování demografů snižoval důchodový věk, stárlo.

Další reforma tak na sebe nenechala dlouho čekat. Dne 15. června 1964 byl promulgován zákon č. 101/1964 Sb., zákon o sociálním zabezpečení, který upravoval důchodové zabezpečení pracovníků, zabezpečení občanů konajících službu v ozbrojených silách a členů jejich rodin, zabezpečení důchodců v nemoci, služby sociálního zabezpečení, sociální zabezpečení vojáků z povolání a příslušníků bezpečnostních sborů a důchodové zabezpečení účastníků odboje.

Došlo ke změnám v nemocenském pojištění a v důchodovém pojištění; úrazové pojištění, jako samostatné odvětví, bylo nahrazeno národním pojištěním⁵⁹.

Koncem 60. let a na počátku 70. let došlo k uvolnění pracovní morálky, produktivita práce klesala a zvyšovaly se sociální náklady díky populistické sociální politice normalizačního vedení. V 80. letech sociální náklady dokonce začaly tlumit investiční záměry tak, že došlo k pozvolnému rozpadu systému plánovaného a centrálně řízení hospodářství.

Zákon č. 121/1975 Sb., o sociálním zabezpečení, v § 80 vymezil sociální péči jako pomoc občanům, kteří se ocitli v nepříznivých životních poměrech a nemohou je překonat bez pomoci společnosti, a občanům, jejichž životní potřeby nejsou jinak zajištěny, zejména

úhradu zvláštní příspěvky. Podle § 2 sociálního zabezpečení zahrnovalo: 1. důchodové zabezpečení [a) zaměstnanců a b) příslušníků ozbrojených sil, kteří nebyli účastní důchodového zaopatření podle zvláštních předpisů]; 2. zabezpečení důchodců v nemoci; 3. sociální péči.

⁵⁹ Viz zákon č. 58/1956 Sb., o náhradě škody za pracovní úrazy a o náhradě nákladů léčebné péče a dávek nemocenského pojištění a důchodového zabezpečení.

dávkami nemocenského pojištění (zabezpečení v nemoci) a důchodového zabezpečení nebo jinými dávkami a službami, poskytovanými podle zvláštních předpisů. Sociální péče se poskytuje též občanům, kteří ji potřebují vzhledem ke své zvláštní životní situaci. V oblasti sociální péče se stát zavázal rozvíjet též poradenskou a výchovnou činnost, výchovu k odpovědnému rodičovství a k upevňování rodinných vztahů, zejména aby se děti podílely na zabezpečení slušné životní úrovně svých rodičů a pečovaly o ně, jestliže takovou péči potřebují, aby si občané pomáhali, zejména aby pomáhali spoluobčanům starým a těžce postiženým na zdraví. Na plnění úkolů sociální péče se podílely národní výbory spoluprací s jinými státními orgány a socialistickými organizacemi, např. v rámci sociální péče se poskytovaly zejména *a) služby (1. výchovná a poradenská péče v oblasti rodinné a sociální, 2. sociálněprávní ochrana, 3. péče o občany se změněnou pracovní schopností, 4. pečovatelská služba, 5. stravování důchodců, 6. péče v účelových zařízeních, 7. výhody pro některé skupiny tělesně postižených občanů, 8. kulturní a rekreační péče o důchodce, 9. ústavní sociální péče včetně zařízení pro denní a týdenní pobyt, 10. bezúročné půjčky); b) dávky (1. věcná pomoc, 2. peněžité příspěvky jednorázové nebo pravidelně se opakující)*⁶⁰.

Tuto kapitolu lze uzavřít tím, že období normalizace bylo neúnosně sociálně štědré, sociální náklady rostly rychleji než národní důchod, než produktivita práce. Současně ale rostl počet chudých a sociálně potřebných, kteří propadali sítem sociální péče, jíž stát nabízel.⁶¹

⁶⁰V preambuli k tomu zákonu se pravilo následující: „*K provedení sociálního programu vytyčeného Komunistickou stranou Československa, směřujícího k dalšímu upevňování životních jistot občanů, se Federální shromáždění Československé socialistické republiky usneslo ...*“.

⁶¹ RÁKOSNÍK, J.; TOMĚŠ, I. a kol. *Sociální stát v Československu: Právně-institucionální vývoj v letech 1918–1992*. Praha: Auditorium, 2012. S. 190.

2 Vybrané hospodářské, politické, všeobecně-kulturní, právní a institucionální aspekty mající vliv na sociální práci v Československu mezi první a druhou světovou válkou

Při prezentaci vývoje sociální práce v Československu na začátku 20. století, vycházím nejen z počátečního stavu, ale mám na zřeteli průvodní jevy, tzn. především konsekvence hospodářské, politické a všeobecně kulturní, které jsou s těmi sociálními (častokráte) v příčinné souvislosti.

Vznik Československa dne 28. října 1918 byl vyvrcholením prosazení vlastní národní identity a emancipace v rámci monarchie, který se propojil s ukončením 1. světové války. Válka měla vliv na ochuzení státního území, poválečnou bídu, nerovnováhu populace státu (protože oběťmi války byly z valné většiny muži). Na troskách válečného hospodářství bylo nutno budovat stát takřka od počátku.⁶²

Stát se musel opírat o moderní ústavu, předpisy, které by ústavu prováděly, o administrativu, musel učinit takové změny, aby po všech stránkách prosperoval.

Nestačilo ovšem kupit zákony a pochybné sociálně-politické instituce. Josef Macek v *Základech sociální politiky*⁶³ upozorňuje na to, že je třeba znát detaily sociálně-politických institutů, že je třeba důsledně zamýšlet se nad tím, co je obsahem sociální politiky, jaké jsou její cíle, jaký je vhodný způsob naplňování sociálně-politických cílů. Při normotvorbě nelze odhlížet od právního systému jako celku ani od řádu mravního. Ve svém díle klade důraz na teoretické znalosti a prevenci.

Řešení sociálních otázek v Československu podstatně přispělo ke konsolidaci státu, protože předpokladem rozvoje a vnitřní síly

⁶² NEČAS, J. *20 let sociální péče v Československé republice*. Praha: Ministerstvo sociální péče, 1938. S. 7.

⁶³ MACEK, J. *Základy sociální politiky. Díl I. Úkoly a zásady*. Praha: Nákladem Ústředního dělnického knihkupectví a nakladatelství, 1925. S. 5, 6.

republiky byl sociální smír. Ministerstvo sociální péče, jako kompetentní orgán, se proto soustředilo na nezaměstnané ve všech sférách hospodářského života, ochranu zaměstnanců, sociální pojištění, spotřebitele, mládež, na oběti mimořádných poměrů (později též krize), bytovou, stavební péči a ostatní sociální obory, jak vyplývalo z ústavy z 29. února 1920⁶⁴.

Československá republika, sousedíc s Německem, Maďarskem, Rumunskem a Polskem, byla rozdělena na čtyři velké správní obvody, a sice zemi Českou, Moravskoslezskou, Slovenskou a Podkarpatskou Rus. Země se pak členily na okresy a základem státu byly obce.

Rozloha Československa činila 140 508 km². Podle sčítání lidu k 15. únoru 1921 měla republika 13 612 424 obyvatel, k 1. prosinci 1930 její počet vzrostl na 14 729 536 obyvatel. Vliv na zvýšení počtu obyvatel mělo přistěhovalectví a fakt, že množství narozených převyšovalo počet zemřelých, jejichž průměrný věk se zvyšoval. Na snižování mortality se podílela opatření sociální a zdravotní.

Na 1 000 mužů připadalo 1 062 žen. Venkované byli zastoupeni z 52,2 %.

Nejčetnější zastoupení činných obyvatel bylo v průmyslu a výrobních činnostech (34,9 % všeho obyvatelstva) a zemědělství (33 % všeho obyvatelstva). Ze živností převládali stavebníci.

Československo bylo podle Ústavy demokratickou republikou, v jejímž čele stál (na dobu 7 let) volený prezident. Zákonodárnou moc vykonávalo Národní shromáždění. Vládní moc vykonávalo kolegium 14 ministrů v čele s předsedou.

S ohledem na předmět práce zmíním toliko působnost ústředního orgánu pro správu sociální – Ministerstva sociální péče⁶⁵, které se

⁶⁴ Srov. zejm. pátou hlavu zákona č. 121/1920 Sb. z. a n., která upravovala práva a svobody, jakož i povinnosti občanské. Na okraj lze poznamenat, že (základní) práva a svobody byly součástí tehdejší ústavy, na rozdíl od legislativní praxe, která panuje aktuálně v České republice.

⁶⁵ V jeho čele (od 14. listopadu 1918 do 15. září 1920, a poté od 28. března 1925 do 18. března 1926) stál český sociálně demokratický politik JUDr. **Lev Winter** [*26. ledna 1876, Hroby, †29. srpna 1935, Praha]. V r. 1920 založil Sociální ústav

od roku 1923 se dělilo na prezídium a pět odborů. První odbor obstarával sociální péči o mládež a osoby postižené, druhý odbor se zabýval bytovou a stavební péčí, třetí odbor obstarával všeobecnou sociální politiku, věci pracovního práva, zprostředkování práce a péči o nezaměstnané, čtvrtý odbor spravoval záležitosti sociálního pojištění a pátý odbor měl v péči válečné poškozené a dělnická a invalidní výrobní a pracovní družstva.^{66, 67}

Toto ministerstvo tak bylo kompetentní pro následující otázky:

1. sociálně-politické,
2. pracovního práva (jak vnitrostátně, tak mezinárodně),
3. ochrany dělnictva⁶⁸,
4. kolektivních pracovních smluv⁶⁹,

Republiky československé pro studium sociálních věd, jehož ředitelem byl až do své smrti. V r. 1927 se stal zakladatelem a současně prvním předsedou předsednictva Mezinárodní ústředny svazu pojišťoven a byl delegátem Československa v Mezinárodním úřadu práce. Stál u zrodu Mezinárodní asociace sociálního zabezpečení v roce 1927, která působí dodnes. Lev Winter patřil k předním znalcům v oblasti sociálního pojištění a sociálního zákonodárství, o jehož přijetí v ČSR se významně zasloužil. Byl hlavním iniciátorem zákona o osmihodinové pracovní době (1918) a v letech 1919–1920 prosadil významné novely zákona o povinném nemocenském pojištění zaměstnanců průmyslu, živností a obchodu, které rozšířily okruh nemocensky pojištěných na všechny námezdně pracující a také na jejich rodinné příslušníky. Též jeho zásluhou je řazena československá sociální politika v době první republiky mezi nejprogresivnější na světě. Srov. rovněž *Lev Winter* [online]. Posl. úpravy: 3. 10. 2017 [cit. 2017–12–14]. Dostupné na WWW https://cs.wikipedia.org/wiki/Lev_Winter. Z dalších ministrů sociální péče lze jmenovat JUDr. Josefa Grubera, Gustava Habermana, JUDr. Josefa Schieszla, Msgr. ThDr. Jana Šrámka, JUDr. Ludvíka Czecha, JUDr. Alfreda Meissnara, Ing. Jaromíra Nečase.

⁶⁶ JANÁK, J.; HLEDÍKOVÁ, Z. *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989. S. 422.

⁶⁷ Jiný pramen hovoří tak, že 1. odbor měl v kompetenci jen péči o mládež; péči o invalidy, včetně péče bytové a družstevnictví spravoval 2. odbor. Srov. SCHELLE, K.; TAUCHEN, J. (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, VII. svazek Právo pra-Prob.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2017. S. 260. Zdánlivý rozpor je dán zjevně tím, že dílo Schelleho a Tauchena hovoří o období počátku roku 1919, kdy byly na ministerstvu toliko tři odbory; po nástupu G. Habermana do ministerské pozice došlo k dílčím strukturálním změnám v agendě sociální (např. přibyl nový útvar Studijní centrum sociální problematiky dělnictva a sociálních otázek ve státě, které sloužilo k získávání podkladů pro praktickou politiku státu v oblasti sociální péče).

⁶⁸ Srov. např. zákon č. 244/1922 Sb., kterým se obecně upravují právní vztahy mezi zaměstnavateli a zaměstnanci na Slovensku a v Podkarpatské Rusi.

⁶⁹ Srov. např. zákon č. 82/1920 Sb. z. a n., kterým se upravují právní poměry domovníků, či nařízení č. 141/1937 Sb., o závaznosti hromadných smluv pracovních,

5. domácí práce⁷⁰,
6. závodních výborů⁷¹,
7. dozoru nad ochranou dělnictva (živnostenská inspekce),
8. zprostředkování práce⁷²,
9. ochrany domácího trhu práce⁷³,
10. vystěhovalectví⁷⁴,
11. péče o nezaměstnané⁷⁵,
12. sociálního pojištění⁷⁶ (úrazového, nemocenského, invalidního, starobního, pensijního a pojištění veřejných zaměstnanců, s výjimkou horníků),
13. péče o mládež a jiných osob (zejm. dětí chudých, osiřelých, opuštěných a tělesně nebo duševně „vadných“)⁷⁷,
14. péče o válečné a poválečné poškozence⁷⁸,
15. péče bytové, stavební,⁷⁹
16. ochrany spotřebitelů⁸⁰ a

anebo zákon č. 258/1937 Sb., kterým se prodlužuje platnost hromadných smluv pracovních.

⁷⁰ Srov. např. zákon č. 29/1920 Sb. z. a n., o úpravě pracovních a mzdových poměrů domácí práce.

⁷¹ Srov. zákon č. 330/1921 Sb. z. a n., o závodních výborech.

⁷² Prvním krokem k celostátní úpravě veřejného zprostředkování práce bylo až nařízení č. 217/1936 Sb. z. a n., o zprostředkování práce.

⁷³ Srov. zákon č. 39/1928 Sb. z. a n., o ochraně domácího trhu práce.

⁷⁴ Srov. zákon č. 71/1922 Sb. z. a n., o vystěhovalectví.

⁷⁵ Srov. např. zákon č. 63/1918 Sb. z. a n., o podpoře nezaměstnaných.

⁷⁶ Srov. např. zákon č. 221/1924 Sb. z. a n., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří, či zákon č. 268/1919 Sb. z. a n., jímž se mění předpisy zákona o nemocenském pojištění dělníků.

⁷⁷ Zákon č. 256/1921 Sb. z. a n., o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských, zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží, zákon č. 117/1927 Sb. z. a n., o potulných cikánech, zákon č. 86/1922 Sb. z. a n., kterým se omezuje podávání alkoholických nápojů, zákon č. 4/1931 Sb. z. a n., na ochranu osob oprávněných požadovati výživu, výchovu nebo zaopatření.

⁷⁸ Viz zákon č. 199/1919 Sb. z. a n., o organizaci péče o válečné poškozence.

⁷⁹ Viz zákon č. 98/1919 Sb. z. a n., o Státním bytovém fondu, a zákon č. 65/1936 Sb. z. a n., o stavebním ruchu.

17. ochrany družstevnictví⁸¹.

Spolu s Ministerstvem vnitra pak Ministerstvo sociální péče participovalo ve věcech chudinských⁸².

Řešení sociálních otázek v Československu podstatně přispělo ke konsolidaci státu, protože předpokladem rozvoje a vnitřní síly republiky byl sociální smír. Ministerstvo sociální péče se proto soustředilo na nezaměstnané ve všech sférách hospodářského života, ochranu zaměstnanců, sociální pojištění, spotřebitele, mládež, na oběti mimořádných poměrů (později též krize), bytovou, stavební péči a ostatní sociální obory, jak vyplývalo z ústavy z 29. února 1920⁸³.

Při rozvíjení pestrých směrů činnosti Ministerstva sociální péče došlo na vytvoření Sociálního muzea, které mělo dokumentovat sociální dějiny od počátků průmyslu od 18. století, poměry dělnictva, vývoj sociální politiky a sociální správy. Muzeum mělo ukazovat životní podmínky městského a venkovského obyvatelstva, národnostní poměry, nemocnost i úmrtnost. Zvláštní sekce muzea měly přiblížit ostatní

⁸⁰ Viz např. zákon č. 142/1933 Sb. z. a n., kterým se ruší úřad (ministerstvo) pro zásobování lidu a činí opatření s tím souvisící, zákon č. 568/1919 Sb. z. a n., o trestání válečné lichvy, ve znění č. 80/1924 Sb. z. a n.

⁸¹ Právní úprava družstevnictví v Československu do r. 1938 nebyla jednotná. Recepčním zákonem byly ponechány v účinnosti zákony rakouské i uherské.

⁸² Viz zákon č. 332/1920 Sb. z. a n., jímž stát přejímá výkony zdravotně-policejní. Výkony měly podle § 4 tohoto zákona následující obsah: **1.** zdravotní policii týkající se: a) silnic, cest, veřejných míst apod., b) bytů, c) staveb, d) potravin, včetně masa; **2.** dozor zdravotní na vodu pitnou, užitkovou, tekoucí i stojatou a na odstraňování odpadků a splašků; **3.** zdravotní dozor ke školám, hostincům a budovám veřejně přístupným; **4.** zdravotnický dohled k průmyslovým a živnostenským podnikům, na průmyslové a živnostenské dělníky a na dělnictvo domácké; **5.** zdravotní dohled na obchod zbožím lékařským, jedy, látkami zdraví škodlivými, jakož i zamezení mastičkářství a neoprávněného vykonávání lékařství a babictví; **6.** první pomoc při náhlých onemocněních a úrazech; **7.** evidenci a dohled k osobám potřebným pomoci a ochrany slepcům, slabomyslným, hluchým, choromyslným a nalezcům, mimo veřejné ústavy; **8.** opatření proti nakažlivým a lidovým nemocem a boj proti nim; **9.** dohled k soukromým ústavům léčebným, poradnám, sociálně-lékařským zařízením a lázním očištným v obcích; **10.** ohledávání mrtvol; **11.** provádění zdravotně-policejních ustanovení pohřebních a policie hřbitovní; **12.** zdravotní dohled a trhy dobytčí a průhon dobytka; **13.** policii tržní; **14.** zdravotní dohled na pohodnictví a na mrchoviště.

⁸³ Srov. zejm. pátou hlavu zákona č. 121/1920 Sb. z. a n., která upravovala práva a svobody, jakož i povinnosti občanské. Na okraj lze poznamenat, že (základní) práva a svobody byly součástí tehdejší ústavy, na rozdíl od legislativní praxe, která panuje aktuálně v České republice.

stránky života dělnictva a vývoj veřejné péče o dělníky. Ke škodě věci zůstalo jen u stádia příprav.⁸⁴

Protože v textu odkazují na právní úpravu, považují rovněž za potřebné označit normu, podle které se vyhlášovaly nově vydaná právní ustanovení za první republiky. Byl jím zákon č. 139/1919 Sb. z. a n., jímž se upravuje vyhlásování zákonů a nařízení, ve znění č. 500/1921 Sb. z. a n. Do *Sbírky zákonů a nařízení státu československého* se podle § 2 citovaného zákona zařazovaly zákony; státní smlouvy; nařízení, vydávaná ústředními úřady státními, pokud obsahují obecně závazná pravidla právní nebo pokud takovému jejich vyhlášení zákon nařizuje; nařízení zemských úřadů za stejných podmínek. Zařazení do *Sbírky* nevylučovalo jinakého ještě vyhlášení (v úředních listech, veřejnými vývěskami apod.), které se snad ze zvláštních důvodů doporučovalo.

Do samostatné působnosti (250) okresů náležely zájmy humanitní, zdravotní, **sociální**, hospodářské, dopravní a kulturní, které svým významem přesahovaly rozsah a potřeby obcí.⁸⁵

Obce si v rámci samosprávy (pod dohledem správy státní) zabezpečovaly především péči chudinskou.

Vedle citovaných orgánů vykonávaly speciální úkoly *sociální odborné úřady (ústavy)*, a sice úřady pro péči o válečné poškozence, ústavy pro péči o mládež a jiné osoby ochrany potřebné, živnostenské inspektoráty, úřady práce, orgány správy bezpečnostní a zastupitelské úřady v cizině.

Pro obor sociální správy měly stěžejní význam orgány zájmové samosprávy, nositelé sociálního pojištění, ústřední sociální pojišťovna, nemocenské a úrazové pojišťovny, všeobecný penzijní ústav, náhradní penzijní ústav, léčebný fond veřejných zaměstnanců.

⁸⁴ SCHELLE, K.; TAUCHEN, J. (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, VII. svazek Právo pra-Prob.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2017. S. 261.

⁸⁵ NEČAS, J. *20 let sociální péče v Československé republice.* Praha: Ministerstvo sociální péče, 1938. S. 14.

Nemalou roli hrály organizace péče dobrovolné (charitativní).

Propagaci sociálních úkolů zaštiťoval *Sociální ústav*. **Výchovu** sociálních pracovníků zajišťovala *Masarykova státní škola zdravotní a sociální péče*.

Měřítkem vyspělosti národa je stav sociálně-politického zákonodárství. Tohoto motta se držely rovněž Československé zákonodárné sbory, neboť projednaly značné množství zákonných osnov sociálně-politického rázu (viz poznámky pod čarou shora).

Prvním přijatým zákonem byl zákon č. 91/1918 Sb. z. a n., o 8hodinné době pracovní, při jehož projednávání zazněly dvě památné věty: „*Osm hodin intenzivní práce vydá více než sebedelší práce vyčerpaného člověka. A intenzivně pracovat může jen zdravý člověk, jehož práce neubíjí, nýbrž těší*“⁸⁶. Na ochranu dětí pamatoval zákon č. 420/1919 Sb. z. a n., o práci dětí.

Stran podpory nezaměstnaných lze poukázat na akce Ministerstva sociálních věcí, které v zimních měsících nezaměstnaným vypomáhalo tzv. *uhelnými akcemi, bramborovými akcemi a nouzovými zimními akcemi*. Podstata je zřejmá z názvu akcí. Ta poslední spočívala v přidělech základních životních potravin (mouky, omastku, žitné či ječné kávy, cukru, krup, bryndzy).

Zvláštní péče byla věnována mládeži. Tato péče zasahovala různé obory práva (soukromého i veřejného), zdravotní (hygiena, léčebná péče) a výchovné. Zákonem byly chráněny děti v cizí péči, děti nemanželské; trestní soudnictví spočívalo nejen na represivních ustanoveních, nýbrž i na sociálně výchovných.

Chudinská péče dětí v zemi České byla zajišťována územní samosprávou. Na Slovensku a Podkarpatské Rusy převzal tuto péči stát, např. formou státních dětských domovů, která současně působila jako střediska státní péče o mládež.

⁸⁶ NEČAS, J. *20 let sociální péče v Československé republice*. Praha: Ministerstvo sociální péče, 1938. S. 19.

Účinným doplňkem veřejné péče byla dobrovolná péče o mládež. Nejvýznačnějšími polooficiálními entitami byly Okresní péče o mládež⁸⁷ a jejich zemská ústředí, kterých bylo 10. Zemská ústředí byla soustředěna ve dvou celostátních říšských svazech.

O děti slepé, hluchoněmé, zmrzačené a slabomyslné pečovaly Československý Červený kříž, náboženské spolky, spolky pečující o děti dělnické, spolky specializované na péči prázdninovou, výchovnou, zdravotní, rekreační. Ze zájmových sdružení lze poukázat na „*Demokracii Dětem*“.

Sociální ústav Československé republiky byl vědeckým ústavem pro studium věd sociálních a střediskem všech pracovníků na poli sociálně-politickém, současně působil jako poradní orgán sbor Ministerstva sociální péče pro legislativní a administrativní činnost, v neposlední řadě šířil vědecké poznatky sociální a vyšší sociální nazírání. Původně byl rozdělen do pěti sekcí, později jej tvořily tři pracovní odbory, 1. odbor pro teoretická bádání, 2. odbor pro dělnickou ochranu, sociální pojišťování a socialisaci⁸⁸, 3. odbor technicko-zdravotnický, výchovný a humanitní. Ten poslední je významný proto, že sem spadaly záležitosti sociálně-humanitní, tj. zejm. sebevzdělávací a umělecké snahy zaměstnanců, život rodinný, péče o matky a dítě, péče o mládež, o válečné poškozence, veřejné chudinství.

⁸⁷ Českých a slovenských okresních péčí bylo 407, německých bylo 177 a 2 byly polské.

⁸⁸ Tento druhý pracovní odbor později zřídil dvě komise, v roce 1929 to byla Komise pro studium speciálních důsledků průmyslové racionalisace a v roce 1930 šlo o Komisi pro studium dějin dělnického hnutí a dějin sociálních vůbec.

3 Formy sociální práce v Československu mezi světovými válkami

Sociální problematika se stala neoddelitelnou součástí politiky všech evropských států v 20. století. Československá republika v tomto směru nepředstavovala žádnou výjimku.⁸⁹

Soustavu orgánů sociální správy od vzniku ČSR zastřešoval Úřad pro správu sociální péče⁹⁰, jehož působnost, jakožto jednoho z 12 nejvyšších správních úřadů⁹¹, se vztahovala na veškeré záležitosti, které dne 28. října 1918 u dosavadních úředních úřadů, pro tyto záležitosti do tohoto dne příslušných nebyly vyřízeny.⁹² Úřad nahradil vídeňské ministerstvo sociální péče, které existovalo od října 1917. Před tím sociální péče patřila do působnosti ministerstva vnitra. Považují za důležité připomenout, že recipované rakouské předpisy působily neshody a řevnivost mezi resortem sociální péče a dalšími ústředními úřady, zejm. Ministerstvem školství a národní osvěty (otázky péče o mládež), Ministerstvem veřejného zdravotnictví a tělesného výchovy, stejně jako s Ministerstvem spravedlnosti.⁹³

Ministerstvo sociální péče a počátku své existence nemělo racionálně propracovanou koncepci své činnosti. Podle dobových svědectví rozhodovalo vedle zásadních i věci, které mohly řešit na místní úrovni policejní nebo obecní úřady.⁹⁴

⁸⁹ HLAVAČKA, M.; CIBULKA, P. a kol. *Sociální myšlení a sociální praxe v Českých zemích 1781–1939 (ideje – legislativa – instituce)*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2015. S. 181.

⁹⁰ Srov. § 1 bod 10 zákona č. 2/1918 Sb. z. a n., jímž se zřizují nejvyšší Správní úřady ve státě československém.

⁹¹ Přejmenování nejvyšších správních úřadů na ministerstva bylo důsledkem aplikace § 85 zákona č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvozuje ústavní listina republiky Československé ze dne 29. února 1920.

⁹² Viz 2 zákon č. 2/1918 Sb. z. a n.

⁹³ SCHELLE, K.; TAUCHEN, J. (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, VII. svazek Právo pra-Prob.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2017. S. 259.

⁹⁴ SCHELLE, K.; TAUCHEN, J. (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, VII. svazek Právo pra-Prob.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2017. S. 260.

Pro účely výkladu forem sociální péče jsem období meziválečného Československa rozdělila na čtyři fáze.

První etapa (1918–1920) se týká období obvykle označovaného jako období národní revoluce, kdy se stabilizoval nový státní útvar a jeho politický režim. Veřejná moc výrazněji zasahovala do privátních práv, snad i pro zmírnění poválečné radikalizace obyvatelstva. Mocnou záštitu sociálních reforem představoval Tomáš Garrigue Masaryk, který prohlásil, že radikálnost reforem v Československu způsobí úlek ve Španělsku.

Ve druhé etapě (1921–1925) se stát zaměřil na podporu nezaměstnaných.

Třetí etapa (1926–1930) je charakteristická rekonceptualizací sociální ochrany a tím, že vládní pravicová strana přestávala být ochotná podporovat sociální legislativu.

Důsledky velké hospodářské krize jsou typické pro poslední etapu (1931–1938). Zpočátku se vláda snažila redukovat zatížení sociálními břemeny. Po roce 1934 byl ovšem znatelný ústup restriktivní protikrizové legislativy a současně byla patrná snaha státní moci atakovat sféry pracovního poměru a ekonomiky.

3.1 Charakteristika východisek sociální práce v poválečném období první světové války

Nový stát musel nejprve demobilizovat válečný průmysl a armádu. Za tím účelem bylo ministrem vnitra vydáno nařízení č. 509/1917 ř. z., jimž se upravuje zprostředkování práce na dobu mimořádných válek způsobených poměrů. Praktické naplňování nařízení bylo komplikováno masivním množstvím vojáků, kteří se toužili vrátit domů. Stát proto

reagoval zavedením podpor v nezaměstnanosti⁹⁵ ve prospěch mužů, kteří v rozvráceném hospodářství jen stěží nalézali zaměstnání.

Stát, mj. prostřednictvím Zemské komise pro péči o válečné poškozence⁹⁶, pomáhal nejen **válečným poškozeným**, ale i jejich rodinným příslušníkům⁹⁷. Šlo o poměrně početnou skupinu, v roce 1918 bylo 210 000 válečných invalidů a 380 000 pozůstalých po padlých⁹⁸.

Ministru sociální péče bylo zákonem uloženo, aby vedl jmenovitý seznam válečných poškozených, zjistil sociálně-lékařskými prohlídkami stupeň ztráty pracovní schopnosti invalidů, vyměřil a vyplácel válečným poškozeným důchody, pečoval o výcvik a školení invalidů, opatroval jim dodatečné protézy, napomáhal k tomu, aby se invalidé samostatně mohli živit, dozíral na činnost ve prospěch válečných poškozených, vykonávanou jinými osobami a orgány. Rovněž tak obcím bylo přikázáno, aby spolupůsobily při provádění zákona č. 199/1919 Sb. z. a n. Obcím pomáhaly zemské a okresní úřady.

Ministerstvo sociální péče sestavilo poradní sbor, který měl zprostředkovávat spolupráci ministerstva s řadou institucí a zájmových organizací.

V lednu 1919 ministerstvo zahájilo lékařské prohlídky válečných invalidů, jejichž posouzení zdravotního stavu mělo určit jejich schopnost pracovat a živit se vlastními silami. Od 1. května 1920 váleční poškození světové války (...) měli nárok na požitky z pokladny státní

⁹⁵ Srov. zákon č. 63/1918 Sb. z. a n., o podpoře nezaměstnaných.

⁹⁶ Od roku 1915 do roku 1918 se tento orgán v Čechách označoval jako Zemská ústředna pro péči o vracející se vojíny; na Moravě šlo o Moravskou zemskou komisi pro vrátivší se vojíny.

⁹⁷ Válečnými poškozeními se podle § 1 zákona č. 199/1919 Sb. z. a n., o organizaci péče o válečné poškozené, se rozuměli „*a) invalidé, tj. státní občané Československé republiky, jichž pracovní schopnost byla dočasně nebo trvale snížena, nebo kteří jí úplně pozbyli a to pro poranění nebo nemoc získanou nebo zhoršenou 1. ve službě vojenské; 2. při vojenských úkonech, k nimž byli povoláni podle zákona ze dne 12. prosince 1912, z. ř. č. 236, anebo jako železniční zřízenci; 3. v zajetí; b) příslušníci osob, uvedených pod lit. a), na jejichž výživu jsou tyto osoby po zákonu povinny přispívat; c) pozůstalí po zemřelých nebo neznámých osobách, uvedených pod lit. a), na jejichž výživu tyto osoby za života byly po zákonu povinny přispívat*“.

⁹⁸ DEYL, Z. *Sociální vývoj Československa 1918–1938*. Praha: Academia, 1985. S. 29.

podle ustanovení tohoto zákona. Podmínkou nároku na důchod bylo státní občanství v Československé republice.⁹⁹

Další skupinou, kterou stát v době svého vzniku podporoval, byly ohrožené **děti**, potřebující pomoc. O děti se měli primárně starat rodiče¹⁰⁰. Jenomže některé děti neměly to štěstí, aby vyrůstaly v úplné rodině či se o ně mohli starat jiní příbuzní, nefungovali-li rodiče, ať už z objektivních (např. zemřeli), či subjektivních (dítě bylo nemanželské) důvodů, ochraňoval je poručník, jehož stanovil z úřední moci soud. Byli-li sirota nemajetný, byl umístěn do polepšovny nebo jiného veřejného ústavu. Původně pomocné a později výkonné orgány, tj. Okresní péče o mládež (původně označované jako *okresní komise*) byly činné jako veřejní poručníci tehdy, pokud bylo dítě soudem svěřeno do poručenecké hromadné péče. Okresní péče o mládež a jejich německé protějšky *Bezirksjugendfürsorge* (zkráceně označované jako „*BJF*“) vznikly na základě výnosu Ministerstva sociální práce ze dne 23. března 1921, čj. 3888/A.

Kromě obcí a (soudních) okresů hrály nezanedbatelnou roli v péči o nezaopatřené děti tzv. *zemské sirotčí fondy*, které byly původně určeny k zaopatření a výchově chudých dětí osiřelých, opuštěných a zanedbaných.

Veřejná sociální správa vycházela ze zásad, aby dobrovolná sociální péče vytvářela soubornou síť pro všechny rozmanité potřebné oblasti sociální péče a docházelo tak k žádoucí specializaci. Bránilo se křížení práce, jejímu konání nadvakrát a plýtvání sil dobrovolných pracovníků a finančních prostředků.¹⁰¹ Tyto zásady uplatnilo Ministerstvo sociální péče při reorganizaci péče o mládež v okresech.

⁹⁹ Viz § 1 zákona č. 142/1920 Sb. z. a n., o požitcích válečných poškozců.

¹⁰⁰ Srov. hlavu III. zákona č. 946/1811 Sb. zák. soud., obecný zákoník občanský, ve znění pozdějších předpisů, a sice pod názvem o právech mezi rodiči a dětmi (§ 139 a násl.).

¹⁰¹ NOVOTNÁ, V.; BURDOVÁ, E. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí, komentář*. 3. aktualizované a doplněné vydání. Praha: LINDE nakladatelství, s. r. o., 2007. S. 11.

Československý stát si uvědomoval, že každý národ, který chce zachovat svoje bytí, který chce obstát v nesnadné soutěži s národy ostatními, musí *prima facie* dbát toho, aby měl zdravý a silný dorost, aby měl zdatnou, intelektuální a mravní mládež. Jaký dorost národa, taková i jeho budoucnost.¹⁰²

Shora bylo uvedeno, že mezi Úřadem pro správu sociální péče (Ministerstvem sociální péče) a Ministerstvem veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy vřely kooperační spory. Příčinu spatřovat v (ne)součinnost v oblasti sociální péče o mládež všeobecně spadající do pravomoci Ministerstva sociální péče, zdravotní (ne)spolupráci v péči o matky a kojence, dětské útulky, mateřské školy a besídky. Ministerstvo veřejného zdravotnictví mělo spolupřečovat o mládež, která ukončila povinnou školní docházku, o mládež v ústavní péči. Těžiště neshod tkvělo v různém výkladu „*součinnosti*“. Příkladem nedokonalého a nedůsledného rozdělení úkolů byla ústavní péče o tělesně nebo duševně postiženou mládež. Vyhláška č. 297/1918 ř. z. ukládala součinnost resortu zdravotnictví, jenomže za výchovu odpovídalo Ministerstvo školství a národní osvěty. Sociální péče o tyto osoby nebyla řešena.

Anebo lze zmínit problematiku mateřských škol, u kterých Ministerstvu školství nebylo zřejmé, zda v jejich činnosti (tj. mateřských škol) převažuje stránka sociální nebo výchovná.¹⁰³

V Československu, stejně jako předtím v Rakousko-uherské monarchii, působili **živnostenští inspektoři**, jejichž rozsáhlou činnost omezovaly nedostatečné kompetence a malý počet živnostenských inspektorů. Úkolem živnostenských inspektorů byla kontrola dodržování práv zaměstnanců a povinností zaměstnavatelů. Významnou změnou ve struktuře živnostenské inspekce a jejího působení bylo rozšíření platnosti recipovaných rakouských předpisů o živnostenskou inspekci

¹⁰² TŮMA, A. *Organisace ochranné péče o mládež u zastupitelských okresích král. Českého*. Praha: Spolek o péči pro slabomyslné, 1939. S. 7.

¹⁰³ SCHELLE, K.; TAUCHEN, J. (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, VII. svazek Právo pra-Prob*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017. S. 260.

na území Slovenska. Tím bylo odstraněno znevýhodnění zaměstnanců na Slovensku vůči ostatním historickým zemím.

Za první republiky nedošlo k zákonné úpravě fungování této instituce, s výjimkou stavebnictví na území Prahy a Brna a s rozdělením československého území na 29 dozorčích okresů pro úřadování živnostenských inspektorátů.¹⁰⁴ Připravený, leč neschválený zákon z roku 1921, by patřil k moderním a účinným normám.

Nad **zaměstnáváním dětí** bděly politické správy první instance. Mimo těchto správ k dozoru na práci dětí byly ustanoveny zvláštní dozorčí orgány, jimž „*náleželo především dozírati na ony podniky, v nichž se užívá dětí ku práci*“. Pro obce neb okresy mohly být zřízeny zvláštní komise pro dozor na práci dětí k podávání dobrých zdání a návrhů. Popsané orgány měly podporovat „*organisace pro ochranu dětí a péči o mládež, obecní úřady, správy škol a poručenské rady, jakož i živnostenští inspektoři* (viz shora). Učitelé veřejných a soukromých škol, lékaři, orgány duchovní správy a veřejné a soukromé péče o mládež, funkcionáři všech spolků a jiných korporací, do jejichž oboru působnosti náležely věci péče o mládež v nejširším smyslu slova, byly povolány, aby oznamovaly jimi pozorovaná porušení pravidel zákona č. 420/1919 Sb., o práci dětí. Politické správě bylo uloženo, aby při zjištění „*nepřístojností*“ vhodným způsobem učinila přítrž např. tím, že by odejmula pracovní lístek, zakázala užívání dítěte k práci, podle potřeby mohlo být zahájeno trestní řízení.¹⁰⁵ Citovaný zákon ve svém § 2 definoval práci dětí tak, že děti bylo možno užívat k jakýmkoliv pracím buď za plat anebo pravidelně, byť i bez zvláštní odměny.

¹⁰⁴ Viz vládní nařízení č. 121/1924 Sb., jímž se území československého státu rozděluje na 29 dozorčích okresů pro úřadování živnostenských (priemyselných) inspektorátů.

¹⁰⁵ K tomu srov. HLAVÁČKA, M.; CIBULKA, P. a kol. *Sociální myšlení a sociální praxe v Českých zemích 1781–1939 (ideje – legislativa – instituce)*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2015. S. 195.

3.2 Rozvoj sociálního zákonodárství v období 1921–1925

Pro období od počátku 20. let bylo charakteristické rozsáhlé sociální zákonodárství. V zájmu otupení třídních rozporů byla vláda donucena doplnit nedostatečný rakouský sociální systém, jehož základy byly položeny taaffoskými¹⁰⁶ sociálními reformami.¹⁰⁷

V tomto období podle historiků hrála významnou roli **péče o nezaměstnané**.

V roce 1921 byl schválen zákon o pojištění v nezaměstnanosti se státním příspěvkem¹⁰⁸, označovaný za gentský systém podpor, neboť část finanční a organizační zátěže a odpovědnost za péči o nezaměstnané byla převedena ze státu na odbory, které začaly suplovat práci státního aparátu. Deflační politika měla vliv na vzrůst nezaměstnanosti, v důsledku čehož zavedení gentského systému začalo ohrožovat odborové organizace.¹⁰⁹

Zákonem č. 322/1921 Sb., o podpoře nezaměstnaných, bylo pozitivním výčtem určeno, kdo má nárok na podporu v nezaměstnanosti (viz § 1), v dalším ustanovení pak bylo určeno, kdo na podporu nárok nemá (§ 2) a v dalším paragrafu byly stanoveny podmínky pro pozbytí nároku na podporu v nezaměstnanosti. Zajímavostí je, že zákon měl být účinný toliko do 19. července 1921 (viz § 23), ale nakonec byl zrušen až s účinností k 31. březnu 1925.

Práci zprostředkovávaly tzv. „*zprostředkovatelny práce*“, které v Zemi české existovaly od roku 1903¹¹⁰, a sice v obvodech samosprávných okresů a statutárních městech. Vedle státních úřadů

¹⁰⁶ **Eduard hrabě Taaffe** [*24. února 1833, Vídeň, †29. listopadu 1895, Nalžovské Hory], rakousko-uherský, resp. předlitavský státník, konzervativní sociální reformátor a zemský prezident Salcburska, Horních Rakous a Tyrolska.

¹⁰⁷ HLEDÍKOVÁ, Z.; JANÁK, J.; DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. S. 333.

¹⁰⁸ Viz zákon č. 267/1921 Sb., o státním příspěvku k podpoře nezaměstnaných.

¹⁰⁹ RÁKOSNÍK, J.; TOMEŠ, I. a kol. *Sociální stát v Československu: Právně-institucionální vývoj v letech 1918–1992*. Praha: Auditorium, 2012. S. 96.

¹¹⁰ Viz zákon č. 57/1903 čes. z. z., jímž se upravuje všeobecné zprostředkování práce.

fungovaly *odborářské zprostředkovatelny*, např. v kovoprůmyslu, zemědělství, tiskařství, obchodu a stavebnictví. Nu a pak tu byly *zprostředkovatelny práce soukromých podnikatelů*, kteří své služby, na rozdíl od dvou předchozích, klientům honorovaly.

Při nárokování podpory v nezaměstnanosti to prakticky fungovalo tak, že žadatel o zaměstnání musel předložit osobní doklady, např. pracovní knížku, potvrzení o počtu členů domácnosti, písemné prohlášení, že nemá vlastní prostředky pro osobní obživu ani případné rodiny. Tím ale povinnosti nezaměstnaného nekončily, 2× do týdne docházel do zprostředkovatelny práce, kde se hlásil o zaměstnání. Neplnil-li nezaměstnaný bez omluvy povinné hlášení, či odmítl nabízenou pracovní příležitost přiměřenou jeho tělesným a duševním schopnostem, ztrácel nárok na další vyplácení podpory. Později bylo uzákoněno, že pracující, který bezdůvodně opustil zaměstnání nebo byl při práci nedbalý či zavinil své propuštění, ztrácel nárok na podporu v nezaměstnanosti. Nezaměstnaný byl povinen přijmout též práci i mimo místo svého pobytu. Musel-li vést oddělenou domácnost, byl zbytek rodiny finančně zvýhodněn.

V roce 1922 byl vybudován hornický penzijní systém na principu provizním. Jenomže z důvodu inflace požitky zestárlých horníků ztratily na hodnotě.

Mezinárodní organizace práce využívala k demonstraci dobře zvládnuté sociální reformy právě předválečné Československo. Bylo to pro zřízení Ústřední sociální pojišťovny¹¹¹, jakožto vrcholného administrativního orgánu obligatorního pojištění.

¹¹¹ K tomu srov. Oddíl druhý [nazvaný „*O organizaci pojištění invalidního a starobního. (§ 74-83) Ústřední sociální pojišťovna*“] zákona č. 221/1924 Sb. z. a n., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří, podle jehož § 74 odst. 1 a 2 „*Pojištění invalidní a starobní podle tohoto zákona provádí ústřední sociální pojišťovna se sídlem v Praze. Ústřední sociální pojišťovna jest právnickou osobou, může svým jménem nabývatí práv a zavazovatí se, může žalovati a býti žalována*“. Podle § 75 odst. 1 byla Ústřední sociální pojišťovna příslušna prováděti všechny úkony týkající se invalidního a starobního pojištění, pokud k tomu podle tohoto zákona nebyly výslovně povolány nemocenské pojišťovny. Podle odstavce 2 mohla Ústřední sociální pojišťovna jednotlivé další úkony invalidního a starobního pojištění svěřiti nemocenským pojišťovnám a jejich

Sluší se rovněž připomenout, že uzákonění sociálního pojištění v letech 1924 a 1925 bylo nejzašší mezí, kam byly pravicové strany ochotny zajít.¹¹²

3.3 Stagnace sociálního zákonodárství v období 1926–1930

Budování prvorepublikového sociálního zákonodárství tak skončilo přijetím zákona o invalidním a starobním pojištění dělníků roku 1924 s platností od roku 1926. Od té doby úroveň sociálního zákonodárství stagnovala.¹¹³

Zjevně proto v říjnu 1927 ministr sociální péče, Jan Šrámek¹¹⁴, navrhl reformu, z níž později vznikla tzv. první novela sociálního pojištění. Po mobilizaci komunistů, kteří opakovaně vehnali lidi do ulic, se vláda se socialisty dohodla na kompromisním zákonu č. 184/1928 Sb., jímž se (z)měnil a doplnil zákon ze dne 9. října 1924, č. 221 Sb. z. a n., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří. Za významné je považováno vyloučení z povinného invalidního a starobního pojištění pracujících dětí mladší 16 let; zaměstnavatelé měli za povinnost vést záznamy, kterých bylo třeba, aby byly vyšetřeny požitky jednotlivých pojištěnců, uschovávat je alespoň po dobu tří let; dále byli zaměstnavatelé povinováni přihlásit u příslušné nemocenské pojišťovny osoby u nich zaměstnané, které podléhaly pojistné povinnosti, nejpozději 6. dne ode dne, kdy pojištěnec počal vykonávat

svazům nebo jiným sociálně pojišťovacím institucím. Nemocenské pojišťovny a jejich svazy byly povinny je převzít.

¹¹² RÁKOSNÍK, J.; TOMEŠ, I. a kol. *Sociální stát v Československu: Právně-institucionální vývoj v letech 1918–1992*. Praha: Auditorium, 2012. S. 100.

¹¹³ HLEDÍKOVÁ, Z.; JANÁK, J.; DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. S. 333.

¹¹⁴ **J. Šrámek** [*11. srpna 1870, Grygov, †22. dubna 1956, Praha], český římskokatolický kněz a politik, zakladatel a dlouholetý předseda Moravsko-slezské křesťansko-sociální strany na Moravě, po roce 1918 Československé strany lidové; ve funkci ministra sociální péče od 12. října 1926 do 7. prosince 1929, současně byl správcem Ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy Československa, a sice do 15. ledna 1927.

práce nebo služby povinně pojištěné, a stejně tak byli povinni odhlásit zaměstnance v téže lhůtě ode dne, kdy pojištěnec přestal práce nebo služby vykonávat.

Dne 21. února 1929 byl vyhlášen nový pojišťovací zákon č. 26/1929 Sb. z. a n., o pensijním pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách. Zákon zvýšil dosavadní vyplácené dávky, zavedl dávky nové¹¹⁵. Ustanovení § 73 konstitovalo Všeobecný pensijní ústav a náhradní ústavy, které ale existovaly již před první světovou válkou¹¹⁶.

3.4 Sociální politika v období 1931–1938

Toto období bylo poznamenáno hospodářskou krizí, klesaly daňové výnosy. Vládám se nedařilo efektivně snižovat berní zatížení obyvatelstva.

V roce 1932 byla v pražské Krči vybudována nejrozsáhlejší sociální zařízení pro Pražany, kteří zestárli, stali se neschopni práce, nebo byli chorobně nevléčitelní. Praha nezapomněla ani na děti, pro které tu byly ozdravovna (do 6 let věku), zotavovna (ve věku od 6 do 14 let), chorobinec. Své místo zde našli i muži a ženy starší 15 let, kteří byli těžce slabomyslní¹¹⁷, choromyslní¹¹⁸, či trpěli následky spavé chřipky. Tito klienti pracovali na zahradě, uklízeli, konali jiné nezbytné práce, aby se ušetřilo.

I po vzniku Masarykových domů v Krči doplňovala pražský systém institucionální sociální péče o dospělé Filiálka sociálních ústavů, ve spojení s velitelstvím stráže hlavního města a Ústřední hnaneckou

¹¹⁵ Podle § 15 zákona č. 26/1929 Sb. z. a n. šlo o 1. důchod invalidní a starobní; 2. důchod vdovský (vdovecký), sirotčí a rodičů; 3. výbavné; 4. odbytné jednou pro vždy; 5. pohřebné; 6. nemocenské ošetření důchodců.

¹¹⁶ K náhradním ústavům srov. § 105 a násl. zákona č. 26/1929 Sb. z. a n.

¹¹⁷ Slabomyslnost = imbecilita (mentis imbecilitas).

¹¹⁸ Choromyslnost (mentis aldenatio).

stanicí, která obstarávala mj. i přechodnou sociální péči pro pražské i cizí domovské příslušníky.¹¹⁹

Další významnou oblastí organizace sociální péče v tomto období byla bytová otázka. V letech 1930–1935 hodlala Praha postavit 10 000 bytů. Plán ovšem selhal pro neochotu státní správy. Naproti tomu komunální správa se snažila o zjišťování aktuální situace sociálně slabých. Na počátku 30. let proto podnikla rozsáhlý průzkum bytových a sociálních poměrů rodin s dětmi, závislých na veřejných podporách. Městská správa dbala i o to, aby domy s levnými byty nebyly koncentrovány na jednom místě. Vznik chudinských čtvrtí (chudinských ghett) nebyl žádoucí.¹²⁰

Iniciátorem politických kroků k prosazení projektů na výstavbu cenově přístupných malometrážních bytů byl Petr Zenkl¹²¹. Při prosazování svých cílů se názorově střetával se zástupci národních demokratů a komunistů. V centru jeho pozornosti byly vždy sociálně slabé rodiny.

Jde-li o nezaměstnané, ty začal podporovat stát od roku 1932, a sice tak, že prostřednictvím Komitétu pro pomoc nezaměstnaným začal zřizovat tzv. kolony, jejichž aktivity se z větší části soustředily do stavebnictví, úpravu komunikací, práce na vodovodních a kanalizačních rozvodech. Nezaměstnaní, zařazení do pracovních kolon, dostávali podpory. Výsledky kolon neodpovídaly vloženým nákladům, navíc kolony poškozovaly podnikatele ve stavebnictví. Pozitivum kolon nutno spatřovat v tom, že šlo pouze o jeden z prostředků ke zmírnění nezaměstnanosti a střed mezi podporou a prací. Projekt pracovních kolon byl ukončen v dubnu 1935. Pendantem pracovních kolon se následně

¹¹⁹ ZENKL, P. *Městská sociální péče*. In Praha v obnoveném státě československém. Praha: Rada hlavního města Prahy, 1936. S. 443.

¹²⁰ HLAVAČKA, M.; CIBULKA, P. a kol. *Sociální myšlení a sociální praxe v Českých zemích 1781–1939 (ideje – legislativa – instituce)*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2015. S. 301.

¹²¹ PhDr. **P. Zenkl** [*13. června 1884, Tábor, †2. nebo 3. listopadu 1975, Raleigh, Severní Karolína, USA], český a československý politik, primátor města Prahy, předseda národně socialistické strany, místopředseda čs. vlády, po únoru 1948 exilový politik a předseda Rady svobodného Československa.

staly tzv. prapory práce, připravované Ústředním sociálním úřadem. Kromě podpory práce se poskytovalo další vzdělávání.

Za symbolický epilog vývoje komunální sociální péče v období první republiky lze považovat článek Zenkla pod názvem „*Úkoly sociální péče v obraně národa*“. Sociálně zdravotní péče byla představena jako klíčová oblast státní i komunální politiky v době válečného ohrožení země.¹²²

¹²² HLAVAČKA, M.; CIBULKA, P. a kol. *Sociální myšlení a sociální praxe v Českých zemích 1781–1939 (ideje – legislativa – instituce)*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2015. S. 313.

4 Etický rozměr sociální práce

Stejně jako mnoho jiných obecně užívaných slov má i termín „etika“ řadu různých významů. V etice se užívá slov, která jsou odvozena od řeckého *éthos* (= obvyklé místo bydlení, zvyk, mrav), od latinského *mos* (= obyčej, mrav) a od českého *mrav*. V praktické filozofii není užívání slov „etický“, „morální“ a „mravný“ jednotné. Podle Arno Anzebachera je „etika“ filozofická disciplína (pocházející od Aristotela), která se zabývá morální povahou lidské praxe. Slovem „morální“ („mravní“) charakterizujeme různé jednání, soudy, normy, postoje a instituce. *Mravnost* (étos) zahrnuje hodnotové a cílové zaměření, ideály, ctnosti a instituce, kterou jsou směřodátné pro osoby a sociální útvary.¹²³

4.1 Obecně ke vztahu etiky a identity sociálních pracovníků ve 20. a v 21. století

Etikou sociální práce v souvislosti s volbou povolání se zabýval František Slabihoudek¹²⁴. Měl za to, že vliv na povolání každého z nás má společnost (rodina), a to proto, že při zdánlivě svobodném výběru povolání jedinec podléhá, ať přímo či nepřímo, sociálnímu tlaku ve formě výhod peněz, zisku, postavení, poptávky či pohodlného způsobu života. Věk, v němž se rozhoduje o důležitém vstupu do života, je příliš nízký na to, aby si člověk uvědomil, že se rozhoduje o jeho budoucnosti.¹²⁵

Sociální práce se uskutečňuje na hranici mezi přizpůsobením a službou. Sociální pracovník by měl být schopen tyto hranice ovládat,

¹²³ ANZENBACHER, A. *Úvod do filosofie*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2010. S. 269.

¹²⁴ Prof. MUDr. **F. Slabihoudek** [*23. května 1897, Útěchovice pod Stražištěm, †15. dubna 1963, Ostrava], první představitel oboru sociálního lékařství. V 50. letech 20. století zastával pozici ředitele Okresních ústavů národního zdraví v Ostravě a Bohumíně.

¹²⁵ KODYMOVÁ, P. *Historie české sociální práce v letech 1918–1948*. Praha: Karolinum, 2013. S. 92.

neustále by měl udržovat nabídku lidské pomoci a chápat interakci s klientem jako dynamický podsystém uvnitř systému.¹²⁶ Podstatou stránkou sociální práce je její odpovědnost, která vyvěrá z postavení sociálních pracovníků. Toto postavení je středové, nachází se totiž mezi státem a klientem, mezi strategickým a komunikativním jednáním, což od sociálních pracovníků vyžaduje schopnost ovládat jednotlivé přechody od středu tam a zase zpět s profesionální grácií.

Elementárním mravním kamenem obsaženým v práci moderního člověka je sociální smysl pro jeho povolání. Cíle a hodnoty práce určuje společnost, která současně vyžaduje, aby si lidé dokázali porozumět, byli navzájem empatičtí, bez ohledu na sympatie či antipatie. Sociální smysl povolání je založen na tom, že své pracovní povinnosti vykonáváme s co nejvyšším nasazením.

Hodnoty vycházejí z morálky, či lépe řečeno jsou součástí osobní morálky, mají hierarchickou strukturu a vyjadřují smysl života a jeho kritéria. Hodnoty ovlivňují použití metod sociálními pracovníky, na hodnotách jsou založeny principy práce s klienty. Psychologicky pojeté hodnoty mohou být chápány jako subjektivní pojetí dobrého (žádoucího) a zlého (nežádoucího). Pojetím hodnoty se rozumí jednota poznání, cítění a snah.¹²⁷ Společné hodnoty bývají sdíleny v etických kodexech.

Vždy, když se práce provádí jen ze záliby, jež pak dobrovolně vyústí v povolání, nabývá jiného (nového) charakteru, současně ale vyžaduje odborné výkony a znalosti. Žádá-li se odbornost, znamená to uznání významu a svěření autority, a to proto, že se pracuje s tím nejcennějším, lidmi.

Důležitost sociální práce předpokládá pevně stanovený etický program, obsahující specifické požadavky, svědomitost a zásady všeobecné etiky.

¹²⁶ Srov. MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003. S. 35 an.

¹²⁷ NAKONEČNÝ, M. *Psýché*. Praha: Vodnář, 2017. S. 253, 254.

Pro získání náležitě vážnosti a úcty podle Sidonie Wronské¹²⁸ musí povolání sociálního pracovníka zahrnovat následující aspekty:

- odbornou znalost člověka, stejně jako okolí, které na člověka působí,
- znalost nejlepších a nejvhodnějších metod a jejich pečlivé používání v rámci šetření jednotlivých případů,
- pečlivý výběr nejvhodnějších prostředků k výkonu práce,
- individuální přístup a komplexní vyhodnocování účinků,
- vyhodnocování metod užívaných v sociální práci v kontextu působení na vývoj společnosti a sociálních potřeb,
- zachování důstojnosti a čistoty člověka
- zachování pravdivosti v jednání s člověkem,
- zachování mravních zákonů, kterými je člověk veden ke svému zdokonalování.¹²⁹

Mirka Nečasová tvrdí, že hodnoty a morální kontexty nejsou v sociální práci jednoznačně vymezeny. Leč je evidentní, že mezi sociální prací, hodnotami, morálkou a etikou existuje úzký vztah. Je tomu proto, že etika je pojítkem mezi jednotlivými fragmentovanými oblastmi, které sociální práce zahrnuje. Diskuze věnovaná etickým otázkám mj. pomáhá sociálním pracovníkům orientovat se při řešení případů, které vyžadují roz(h)řešení morálních dilemat a problémů.¹³⁰ *Etické problémy* vznikají tehdy, když je evidentní, jak by měl sociální pracovník rozhodnout, leč se mu rozhodnutí osobně přičí. *Etická dilemata* nastávají při existenci před dvěma nebo více stejně nevhodnými

¹²⁸ Sidonie („Siddy“) **Wronsky** [*20. července 1883, Berlín, †8. prosince 1947, Jeruzalém], významná židovská sociální pracovnice, sociální politička a učitelka.

¹²⁹ KODYMOVÁ, P. *Historie české sociální práce v letech 1918–1948*. Praha: Karolinum, 2013. S. 93.

¹³⁰ NEČASOVÁ, M. *Profesní etika*. In MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003. S. 21 an.

možnostmi, které představují konflikt morálních principů, a není jasné, které rozhodnutí bude přijatelné.¹³¹

4.2 Etický kodex a jeho význam pro sociální práci

Etické kodexy mají vymezovat hodnoty, principy a zásady chování a jednání osob v určitém profesním či institucionálním kontextu.¹³² Za tímto účelem Společnost sociálních pracovníků ČR, z. s.,¹³³ v roce 1995 vytvořila Etický kodex sociálních pracovníků. Šlo o velmi významný krok polistopadových českých sociálních pracovníků a pracovníků deklarující záměr vytvořit pro sociální práci alespoň rámcovou etickou a profesní oporu. Žel bohu 20 let zůstala tato opora skoro beze změn. Kodex není součástí zákona, proto jeho závaznost pro nečleny spolku je pochybná. Další otázkou je znalost kodexu mezi lidmi z profese a jeho akceptace.

Rad Bandit má za to, že etický kodex sociálních pracovníků má pro sociální pracovníky význam aktivistický, administrativní,

¹³¹ Příkladem „*mixu*“ etických problémů a dilemat může být řízení ve věcech péče o nezletilé. Orgán sociálně-právní ochrany stojí před rozhodnutím, zda navrhnout, aby nezaopatřené dítě bylo svěřeno do pěstounské péče babičky (vyššího věku), a sice (zejm.) pro finanční nedostačinnost rodičů potomka, kteří péči zanedbávají. Jenomže je obecně známo, že starší lidé obtížněji fyzicky i psychicky zvládají starost o dětskou ratolest, nadto přiznání pěstounských dávek prarodiči, jestliže alespoň minimálně fungují primární předci, je na hraně zákona, ne-li nezákonné. Alternativou je nařízení ústavní výchovy, kde zpravidla dochází k citovému oploštění dětí.

¹³² JANEBOVÁ, R. *Úvod*. In Etický kodex jako nástroj podpory řešení etických dilemat sociální práce. Sešit sociální práce, č. 4/2015, s. 7. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. Dostupné na WWW <https://www.mpsv.cz/files/clanky/23241/4ssp.pdf>

¹³³ Tento zapsaný spolek vznikl 7. května 1990 a jeho účelem je rozvoj sociální práce a zvyšování její odborné úrovně. Přesedkyní spolku je JUDr. Věra Novotná. Mezi hlavní aktivity spolku podle čl. 2 stanov zejm. patří podpora všestranného rozvoje oboru sociální práce, a to jak teoreticky, tak prakticky; ochrana a zlepšování jeho úroveň; podporuje multidisciplinární spolupráci a rychlé rozšiřování nových poznatků a zkušeností z oboru sociální práce jak domácích, tak mezinárodních; dbaní na to, aby veškerá činnost sociálních pracovníků odpovídala principům etiky sociální práce; vyvíjení studijní, vzdělávací, informační, publikační, poradenské a expertní činnosti.

profesionální a filantropický¹³⁴. *Aktivistický smysl* spatřuje v podpoře sociálních změn, řešení problémů v mezilidských vztazích a posílení a osvobození lidí. Sociální pracovníci by měli solidárně, jednotlivě i kolektivně přispívat k odstraňování sociálního vyloučení, lidského podmanění a stigmatizace. *Administrativu* Bandit spojuje s oporou a ochranou sociálních pracovníků při výkonu jejich práce a tvrdí, že kodex je vodítkem pro dodržování zásad etického přístupu ke klientům, zaměstnavateli, kolegům a v neposlední řadě k sobě samým. Ve veřejné zprávě se (ke škodě věci) od sociálního pracovníka neočekává kreativita, angažovanost či flexibilita. Administrátor by měl být diplomatem mezi normami společnosti a zájmy a potřebami klienta. V této souvislosti je třeba připomenout, že sociální pracovníci by měli respektovat nejen citovaný etický kodex, ale i Etický kodex úředníků a zaměstnanců veřejné správy¹³⁵ z pera Ministerstva vnitra České republiky. Rozdíl mezi oběma kodexy spočívá v tom, že ten ministerský je zaměřený toliko na úředníky a zdůrazňuje dodržování zákonnosti, správnost rozhodování, profesionalitu, nestrannost, rychlost, efektivitu, hospodárnost, předcházení střetu zájmů, mlčenlivost, dobré vystupování a zapovídá korupci. *Banditovo profesionální pojetí* je pak postaveno na osobním přijetí etického kodexu, tzn., že sociální pracovník nejedná z donucení, nýbrž z přesvědčení. *Filantrop* klade důraz na hlavní pracovní nástroj, a sice „lidskost“, kterou upřednostňuje před odborností. Etický kodex Společnosti sociálních pracovníků na potřeby klientů tak trochu zapomíná, protože akcentuje odbornost a profesionalitu. Rovněž chybí tzv. „*filantropický korektiv*“, který brání tomu, aby nedocházelo

¹³⁴ BANDIT, R. a kol. *Etický kodex jako nástroj podpory řešení etických dilemat sociální práce z hlediska různých pojetí sociální práce*. In Etický kodex jako nástroj podpory řešení etických dilemat sociální práce. Sešit sociální práce, č. 4/2015, s. 11. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. Dostupné na WWW <https://www.mpsv.cz/files/clanky/23241/4ssp.pdf>

¹³⁵ *Etický kodex úředníků a zaměstnanců veřejné správy*. [online]. Posl. úpravy: neuvedeno. [cit. 2018-03-20]. Dostupné na WWW http://www.cuzzs.cz/userfiles/documents/Legislativa/Eticky_kodex_uredniku_a_zaměstnancu_verejne_spravy.pdf

k mylnému posouzení potřeb klienta nebo naopak ke zneužívání pomoci ze strany klienta.¹³⁶

Tuto část uzavřu tvrzením, že dodržování etické složky při (sociální) práci s klientem odráží úroveň profesionálního přístupu sociálního pracovníka jak ke klientovi, tak k vnějšímu okolí.

4.3 Etické aspekty sociálních pracovníků v prvorepublikovém meziválečném období

Hodnotová orientace sociálních pracovníků se postupem času vyvíjela.

Na konci 19. století a počátkem 20. století vrcholilo období tzv. přátelských návštěv a pomoci organizované na bázi charity. Sociální pracovníci svým klientům ukazovali směr k ctnosti a užitečnosti.

Následovala orientace na sociální spravedlnost, která je typická podporou chudých nezaměstnaných, duševně nedostatečných. Je ale otázkou co se tehdy rozumělo sociální spravedlností? Mezinárodní etický kodex¹³⁷ sociálních pracovníků¹³⁸ spojuje tento pojem s lidskou důstojností a lidskými právy. *Sociální spravedlnost* byla reakcí na sociální realitu 19. století.¹³⁹ Hovořilo se o právu na saturaci základních potřeb (bydlení, stravy, vzdělání atp.).

Tehdejší stát ve snaze při hledání úspor v oblasti sociální péče se orientoval na dobrovolnou, laickou sociální práci vykonávanou v terénu mimo kanceláře a odborná pracoviště. Stát měl představu, že práce

¹³⁶ Pozornému čtenáři jistě neutekla paralela s typologií Musila, kterou jsem uváděla výše (viz tabulka 2). Bandit (s kolektivem) jde dále. Snaží se o komplexnější perspektivu cílenou na rozvoj Etického kodexu.

¹³⁷ Lze zopakovat a shrnout, že etické kodexy **a)** jsou důležité jako průvodci etické praxe, jako regulátoři profesního chování, **b)** jsou podkladem pro posuzování stížností a kritériem pro hodnotový systém, **c)** udržují identitu profese.

¹³⁸ Dobový etický kodex se mi bohužel nepodařilo dohledat.

¹³⁹ ŠRAJER, J. *Sociální spravedlnost jako základní kritérium sociální práce a sociální politiky*. In Sociální práce, číslo 4, ročník 14. Brno: ASVSP, 2014. S. 75.

sociálních pracovníků měla být prováděna srdcem a citem, leč bez potřeby odbornosti. Sociálním pracovníkům se vyčítalo, že mají kartotéky, spisy a další „zbytečnou“ výbavu, mající vliv na investice do jejich aktivit. Ideální sociální pracovnice si měla vystačit s pevnou obuví, nadšením a soucitem. Další alternativa, jak ulevit státnímu fisku, spočívala v tom, že sociální pracovnice by svou činnost vykonávaly po pracovní době jako své „hobby“. Naštěstí zasáhla Organizace sociálních pracovnic, která vyvíjela tlaky na příslušná ministerstva a další úřady, diskutovala napříč odborným tiskem a na osvětových přednáškách.¹⁴⁰

Exkurs: Zrod a aktivity Organizace sociálních pracovnic

Již v roce 1919 si studentky Vyšší školy sociální péče v Praze začaly klást otázky typu: jak se identifikovat, jak se sdružovat, jak na sobě pracovat, jak se posilovat, jak se chránit, jak se prezentovat? Prvních 28 absolventek této školy spolu udržují pravidelné kontakty, v roce 1922 ustanovují výbor sociálních pracovnic z povolání, následuje ustavení Organizace absolventek Vyšší školy sociální péče v Praze, která se o sedm let později přejmenovává na Organizaci sociálních pracovnic. Absolventky od samého počátku narážely na předsudky v chápání sociální práce. To je neodradilo od toho, aby od roku 1929 organizace vydávala odborné publikace, pořádala semináře, kurzy a studijní cesty. V roce 1934 vyšel tiskem první časopis Sociální pracovnice s nákladem 900 výtisků. Organizace zavedla evidenci členů a zaměřila se na poptávku po pracovních místech sociálních pracovnic. V roce 1925 je zaznamenán písemný styk se spolky sociálních pracovnic v Paříži a New Yorku. Rozvoj uplatnění sociálních pracovnic zvýšil i jejich zájem o prohlubování teoretických znalostí. V roce 1937 Organizace sociálních pracovnic poprvé připomínkuje připravované zákony a novely zákonů. Po nacistické okupaci roku 1939 Organizace sociálních pracovnic

¹⁴⁰ KODYMOVÁ, P. *Sociální práce a politika – minulost a současnost*. In Proměny a příležitosti sociální práce v ČR. Sborník z konference pořádané ke světovému dni sociální práce. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2017. S. 25. [cit. 2018–03–13]. Dostupné na WWW http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/sborn%C3%ADk_z_konference1.pdf

pořádala akce na podporu svých členek, které musely opustit zaměstnání, a věnovala se přistěhovalcům.

První školené sociální pracovnice na našem území počátkem 20. let 20. století sice měly dostatečný přehled o potřebách nově vznikající praxe, leč prostor a pochopení pro své uplatnění nenalezly.¹⁴¹ Bylo to proto, že podporovateli sociální práce byli („*toliko*“) církve, bohatí donátoři či dámy z vyšších vrstev. Ve zmíněných 20. letech byly zaregistrovány nežádoucí nedostatky u sociálních pracovnic, mezi které patřily nedostatek sebedůvěry, důvěry v sociální práci a její výsledky či předsudky sociální pracovnice. Na pozitivním formování identity sociálních pracovnic mělo vliv pozitivní zjištění existence schopnosti objektivního posouzení, pružné myšlení, výkonnost a schopnost vést. V dalším desetiletí, tedy téměř po 15 letech působení sociálních pracovnic, Organizace sociálních pracovnic svými výzkumy mj. zjistila, že si sociální pracovnice stěžovaly na to, že neznají svou vlastní stavovskou situaci, na nedostatečnou informovanost veřejnosti o stavu sociálních pracovnic. Všechny členky Organizace sociálních pracovnic absolvovaly sociální školy, kromě toho většina měla absolutorium gymnázia, filozofické či právní vzdělání. Lidé (zejména v mimoměstských lokalitách) je oslovovali rovněž: *slečinko, páněňko, trachomáško a švesterko*. Náplní vykonávané práce byla organizační, kancelářská, poradenská, terénní, vychovatelská činnost, řízení ústavů, služební cesty, odborné a osvětové přednášky. Dopravním prostředkem bylo maximálně kolo, jinak byly sociální pracovnice odkázány na svou fyzickou kondici. Mezi zvlášť netečné a nevděčné vůči sociálním pracovnicím byli řazeni starší venkovští lidé, inteligence a ženy z tzv. lepší vrstvy.

Sociální pracovnice byly motivovány především akceptací jejich metod práce a návrhů na zdokonalení práce instituce, podporou jejich činnosti nadřízenými, efektivní spoluprací s odborníky i dobrovolníky.

¹⁴¹ KODYMOVÁ, P. *Historie české sociální práce v letech 1918–1948*. Praha: Karolinum, 2013. S. 97.

Závěr

Dnes občanům České republiky Listina základních práv a svobod garantuje sociální práva, která vnímáme jako samozřejmá. Soudí se, že obecné blaho záleží především na tom, aby se zachovávala lidská práva a povinnosti. Proto je třeba, aby úloha veřejné moci spočívala především v tom, aby se na jedné straně tato práva uznávala, dbala na ně, navzájem byla sladována, chráněna a podporována, a na druhé straně, aby mohl každý snáze plnit své povinnosti. *„Chránit nedotknutelná lidská práva a starat se, aby každý mohl snáze plnit své povinnosti – to je hlavní úkol každé veřejné moci.“*¹⁴²

V průběhu dějinného vývoje tomu tak vždy nebylo. Na existenci sociálního státu nelze pohlížet pouze ve světle hospodářského růstu a posunů v sociální stratifikaci. Záleží na potřebách, morálních hodnotách, definování osob, které si zaslouží pomoc (z veřejných prostředků).

Postoj prvorepublikových československých sociálních pracovníků ke klientům nutně musel odrážet poválečný stav v roce 1918. Navracející se vojáci z fronty představovali ohrožení společenské stability (z hrdinů byly rázem nepracující, kteří se mnohdy neměli ani kam vrátit), válečná výroba se omezovala, válka prohloubila třídní antagonismy, lidé se radikazovali, základní potřeby dělnické třídy nebyly saturovány, stávkovalo se, kradly se základní potraviny.

Neutěšený poválečný stav se logicky dotýkal rovněž péče o děti. Pod drobnohledem sociálních pracovníků byly nejen děti osiřelé, zdravotně hendikepované, ale též děti z úplných rodin. Rodiče naposledy uvedené skupiny dětí byli po celý den v zaměstnání a nemohli tak dětem věnovat patřičnou péči, pozornost a lásku. Někteří zase leckdy nemohli zajistit dětem ani potřebnou výživu, to když byli bez finančních zdrojů. Ve všech podobných případech lidský cit, vědomí povinnosti sociální

¹⁴² Srov. čl. 60 *Pacem in terris* (čes.: Charta práv). Encyklika Jana XXIII., o míru mezi všemi národy v pravdě, spravedlnosti, lásce a svobodě z 11. dubna 1963. Praha: ZVON, 1996. Dostupné na WWW http://www.kebrle.cz/katdocs/soc_enc/PacemInTerris.htm

a všeobecný zájem o prospěch celku velely a žádaly, aby úkol spočívající ve zdárném vývoji tělesném, intelektuálním a mravním na sebe vzali příslušní činitelé správy veřejné.¹⁴³ Při řešení otázky, který veřejnoprávní subjekt (obec, okres, zem či stát) má mít tuto subsidiární povinnost, bylo třeba počítat s tím, že úkol může řádně (s)plnit jen takový správní celek, který je finančně zdatný, aby unesl břemena, „*jichž výkon její vyžaduje, a který má mimo to k úkolu tomu také potřebnou způsobilost administrativní, která předpokládá, že má možnost obstarávat svými orgány bezprostředně, spolehlivě a bez velkých výdajů ony funkce, jež jsou s účelným výkonem péče ochranné nutně spojeny*“¹⁴⁴.

Navzdory těžkostem po roce 1918 československá politická elita, majíc obavu z nabyté samostatnosti, se chopila sociální politiky se vší vervou. Stát, který se snažil o garanci lidských práv a tím i sociálních nároků se přirozeně stával státem sociálním. Utvářely se tehdy tři základní sociální vztahy, tj. vztahy mezi jednotlivci, vztah celku ke svým členům a vztah členů k celku.

Studium sociální práce, zvláště pak jejích historických konotací, je z mého pohledu nezbytné pro formování, směřování a postavení tohoto oboru ve společnosti. Vzdělávání v oboru má vliv na výkon sociálních pracovníků i na jejich identitu v profesi. Při vlastní práci sociálního pracovníka je pak třeba klást důraz na informační, komunikační a fyzickou zdatnost, inteligenci, přitažlivost, důvěryhodnost (diskrétnost, spolehlivost, porozumění atp.) a vyšší úroveň empatie (emoční inteligenci)¹⁴⁵.

Mým úkolem bylo analyzovat sociální práci v československém meziválečném období, zaměřit se na identitu tehdejších sociálních pracovníků (pracovnic)¹⁴⁶ a současně odpovědět na to, zda zkoumanou část historie pouze přijmout, anebo se z ní poučit.

¹⁴³ TŮMA, A. *Organisace ochranné péče o mládež u zastupitelských okresích král. Českého*. Praha: Spolek o péči pro slabomyslné, 1939. S. 8.

¹⁴⁴ Ibidem, s. 9.

¹⁴⁵ Protože: kdo rozumí sobě, rozumí druhým.

¹⁴⁶ Abych byla genderově korektní alespoň na tomto místě.

Dospěla jsem k tomu, že je zcela evidentní, že navzdory poválečné situaci prvorepublikového Československa v optice sociálně-hospodářských požadavků sociální spravedlnosti se vedení státu primárně snažilo o podporu jedinců, odkázaných na pomoc, a dbalo na ochranu obyvatel. Stát si totiž uvědomoval, že z této investice bude mít prospěch později narozená populace. Stát považoval za zcela přirozené podporovat zdárný vývoj příslušného individua.¹⁴⁷

Naproti tomu jsem kupř. zaznamenala kritiku tehdejšího politického snažení. Jedna z prvorepublikových sociálních pracovníc upozorňovala na kontraproduktivní vztah mezi tehdejší politikou a sociální prací, resp. mezi jejich představiteli. Podstatou stížnosti byl jev spočívající v tom, že i činnost vysoce erudovaných sociálních pracovníků byla limitována schopnostmi jedinců řídících mnohé veřejno/soukromo-právní organizace, do nichž byli dosazeni nikoliv z důvodu své odbornosti v oblasti sociální práce, ale proto, že byli loajálními členy a představiteli politické strany. Jejich zájem o aktivity sociálních pracovníků pak byl omezen zejména snahou o minimalizaci finančních nákladů spojených s výdaji v sociální práci na straně jedné a propagací příslušné strany a jejích zájmů na straně druhé.¹⁴⁸ V dalším díle¹⁴⁹ Pavla Kodymová uvádí, že nadřízeným pracovníkem byl v drtivé většině muž bez jakéhokoli odborného vzdělání. Stranou kritiky nezůstal osobní vztah sociálního pracovníka (pracovnice) k výkonu své profese. Při vysokém nasazení sociální pracovnice ztrácely možnost důsledného individuálního přístupu ke klientům. Kvalita tak ustupovala kvantitě.

Faktem ale zůstává, že české prvorepublikové sociální pracovnice dokázaly učinit základní kroky k akceptaci sociální práce jako profese, jež získala důvěru a podporu nejen v řadách odborníků.

¹⁴⁷ K tomu srov. TŮMA, A. *Organisace ochranné péče o mládež u zastupitelských okresích král. Českého*. Praha: Spolek o péči pro slabomyslné, 1939. S. 9.

¹⁴⁸ KODYMOVÁ, P. *Sociální práce a politika – minulost a současnost*. In Proměny a příležitosti sociální práce v ČR. Sborník z konference pořádané ke světovému dni sociální práce. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2017. S. 25. [cit. 2018–03–13]. Dostupné na WWW http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/sborn%C3%ADk_z_konference1.pdf

¹⁴⁹ KODYMOVÁ, P. *Historie české sociální práce v letech 1918–1948*. Praha: Karolinum, 2013. S. 99.

(Nejen) Meziválečná historie naznačuje, že je třeba sociální práci plošně propagovat, stejně tak neustále komunikovat s představiteli politických stran (hnutí) a klíčovými institucemi. Totiž přesvědčováním kompetentních osob o významu sociální práce, kladením důrazu na skutečné hodnoty a hodnotovou orientaci společnosti, poukazováním na finanční poddimenzovanost konkrétních sociálních oblastí, na nedostatečnou legislativu, jako výchozí základnu pro činnost (ve smyslu veřejné, čili státní) sociální práce, podporou osob zaměřených na sociální práci např. pořádáním přednášek, kurzů, zveřejněním (zveřejňováním) významných dobových reálií, lze posilovat víru sociálních pracovníků ve své poslání. Ukazuje se, že v globalizované, multikulturní, mobilně-hektičtější (překotné) době nejde jen o pomoc slabším ve světle chudoby, chorob, stáří, osamělosti, delikvence, nezaměstnanosti (tj. ex post), ale o součinnost (servis) při hledání identity samotných členů společnosti (tj. ex ante). Sama vnímám, že více než kdy jindy si mí klienti navzájem méně rozumí, či si nechtějí rozumět, mají nereálné sny, mají nepřiměřené a ničím neodůvodněné požadavky na druhé, chybí jim trpělivost, mladí odmítají dospět (myslím tím především ekonomické odpoutání se od rodičů, na nichž se stávají závislými v době, kdy by již měli žít samostatně), brání se odpovědnosti, žádají neadekvátní volnost a svobodu, preferují krátkodobé adrenalinové zážitky, rezignují na budování kvalitních a pevných – do budoucna zaměřených – vztahů.

Jestliže dochází ke změně chápání identity společnosti, nutně musí docházet ke změnám v přístupu sociálních pracovníků vůči těm, na které by měli působit a kterým by měli pomáhat.

Dvacátá a třicátá léta 20. století byla charakteristická spíše represivním přístupem v sociální práci¹⁵⁰, byť některé prvky lze považovat za pokrokové a inspirující. Tehdejší přístupy s přihlédnutím

¹⁵⁰ Samozřejmě s určitými výjimkami. Např. u předškolních a školních dětí se sociální pracovnice věnovaly prevenci sociálně-zdravotních rizik, které dětem přibližovaly formou krátkých loutkových představení. Srov. KODYMOVÁ, P. *Historie české sociální práce v letech 1918–1948*. Praha: Karolinum, 2013. S. 99.

k dnešním postmoderním faktorům třeba považovat z valné většiny za překonané.

Vývoj chápání sociální práce by proto měl směřovat k tomu, aby kruciálním bylo preventivní působení, tedy předcházení popsaným (negativním) jevům či jejich minimalizaci.

Svou práci bych chtěla zakončit citátem klíčové osobnosti na poli sociální práce, zakladatelky Československého červeného kříže a jedné z osobností Mezinárodní asociace pro školy sociální práce, Alice Garrigue Masarykové.

„My Čechoslováci máme za symbol svého národa lípu. Co nám lípa znamená? Pohledme na list lípy a vidíme srdce. Lípa, odznak národa, jest složena z nekonečného počtu malých srdcí. Kéž i každý z nás jest svěžím listem – srdcem národa a nestydí se vyznati, že dává je cele do služeb obecného dobra.“¹⁵¹

¹⁵¹ LOVČÍ, R. *Alice Garrigue Masaryková – život ve stínu slavného otce*. Praha: Univerzita Karlova (TOGGA), 2007. S. 439.

SEZNAM ZDROJŮ

1. Knižní prameny

- ANZENBACHER, Arno. *Úvod do filosofie*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2010. 384 s. ISBN 978-80-7367-727-5
- ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. Praha: Jan Laichter, 1937. 305 s. ISBN neuvedeno
- CAKIRPALOGLU, Panajotis. *Psychologie hodnot*. Druhé, doplněné a přepracované vydání. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 2009. 376 s. ISBN 978-80-244-2295-4
- DEYL, Zdeněk. *Sociální vývoj Československa 1918–1938*. Praha: Academia, 1985. 221 s. ISBN neuvedeno
- HLAVAČKA, Milan; CIBULKA, Pavel et alii. *Chudinství a chudoba jako sociálně historický fenomén*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2013. 623 s. ISBN 978-80-7286-225-2
- HLAVAČKA, Milan; CIBULKA, Pavel a kol. *Sociální myšlení a sociální praxe v Českých zemích 1781–1939 (ideje – legislativa – instituce)*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2015. 483 s. ISBN 978-80-7286-241-2
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. 568 s. ISBN 80-7106-709-1
- HONZÁK, František a kol. *Kdo byl kdo v našich dějinách do roku 1918*. Třetí, doplněné a ilustrované vydání. Praha: Libri, 1996. 571 s. ISBN 80-85983-06-0
- JANÁK, Jan; HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989. 519 s. ISBN 80-04-21189-5
- KLIMEŠ, Lumír. *Slovník cizích slov*. 5., přepracované a doplněné vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1994. 855 s. ISBN 80-04-26059-4

- KODIMOVÁ, Pavla. *Historie české sociální práce v letech 1918–1948*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2013. 132 s. ISBN 978-80-246-2256-9
- KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didaktika velká*. 3. vyd. Brno: Komenium, 1948. 252 s. Sv. 2. ISBN neuvedeno
- LOVČÍ, Radovan. *Alice Garrigue Masaryková – život ve stínu slavného otce*. Praha: Univerzita Karlova (TOGGA), 2007. 485 s. ISBN 978-80-7308-189-8
- MACEK, Josef. *Základy sociální politiky. Díl I. Úkoly a zásady*. Praha: Nákladem Ústředního dělnického knihkupectví a nakladatelství, 1925. 367 s. ISBN neuvedeno
- MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. Fotoreprint 3. vydání z roku 1971. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. 866 s. ISBN 80-7106-242-1
- MATOUŠEK, Oldřich. *Encyklopedie sociální práce*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2013. 576 s. ISBN 978-80-262-0366-7
- MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003. 384 s. ISBN 80-7178-548-2
- MUSIL, Jiří, V. *Cyril Stejskal – život a dílo. Rozvoj péče o mládež v Čechách do okupace*. 1. vydání. Olomouc: Společnost J. L. Fischera a Jiří Musil – Pedagogická a výchovná poradna, 2005. 126 s., ISBN 80-903449-0-9
- NAKONEČNÝ, Milan. *Psýché*. Praha: Vodnář, 2017. 658 s. ISBN 978-80-7439-124-8
- NEČAS, Jaromír. *20 let sociální péče v Československé republice*. Praha: Ministerstvo sociální péče, 1938. 117 s. ISBN neuvedeno
- Ottův slovník naučný / Dodatky. Díl šestý, svazek první Sm – Še*. Fotoreprint původního vydání z roku 1940. Český Těšín: Ladislav Horáček – Paseka, 2003. 718 S. ISBN 80-7185-545-6.

- NOVOTNÁ, Věra; BURDOVÁ, Eva. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí, komentář*. 3. aktualizované a doplněné vydání. Praha: LINDE nakladatelství, s. r. o., 2007. 471 s. ISBN 978-80-86131-72-6
- PETRÁČKOVÁ, Věra; KRAUSE, Jiří. *Akademický slovník cizích slov. I. díl. A – K*. Praha: Akademie věd ČR, 1995. 445 s. ISBN neuvedeno
- PETRÁČKOVÁ, Věra; KRAUSE, Jiří. *Akademický slovník cizích slov. II. díl. L – Ž*. Praha: Akademie věd ČR, 1995. 389 s. ISBN neuvedeno
- POPKIN, Richard, H.; STROLL, Avrum. *Filozofie pro každého*. Praha: Ivo Železný, 1993. 407 s. ISBN 80-240-0257-4
- PRŮCHA, Václav a kolektiv. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*. 1. díl, období 1918–1945. Brno: Doplněk, 2004. 580 s. ISBN 80-7239-147-X
- RADVÁKOVÁ, Věra; SIGMUND, Tomáš. *Základy odborné práce*. Praha: Oeconomica, 2016. 126 s. ISBN 978-80-245-2162-6.
- RÁKOSNÍK, Jakub. *Odvrácená tvář meziválečné prosperity: Nezaměstnanost v Československu v letech 1918–1938*. Praha: Karolinum, 2008. 461 s. ISBN 978-80-246-1429-8
- RÁKOSNÍK, Jakub; TOMEŠ, Igor a kol. *Sociální stát v Československu: Právně-institucionální vývoj v letech 1918–1992*. Praha: Auditorium, 2012. 416 s. ISBN 978-80-87284-30-8
- SCHELLE, Karel; TAUCHEN, Jaromír (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, VII. svazek Právo pra-Prob*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017. 829 s. ISBN 978-80-7380-648-4
- SCHELLE, Karel; ŽIDLICKÁ, Michaela a kol. *Obecné dějiny státu a práva. I. díl (starověk)*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. 139 s. ISBN 80-210-0606-4
- TOMEŠ, Igor a kol. *Sociální právo České republiky. 2., přepracované vydání*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2015. 340 s. ISBN 978-80-7478-941-0

- TOMEŠ, Igor a kol. *Sociální správa*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002. 303 s. ISBN 80-7178-560-1
- TŮMA, Antonín. *Organisace ochranné péče o mládež u zastupitelských okresích král. Českého*. Praha: Spolek o péči pro slabomyslné, 1939. 54 s. ISBN neuvedeno
- TŮMA, Antonín. *Právní základy sociální péče o mládež v republice Československé*. Praha: nákladem České Zemské komise pro mládež v Čechách, 1925. 267 s. ISBN neuvedeno
- TŮMA, Antonín. *Právní základy veřejné správy sociální a zdravotní, zvláště péče o mládež*. Praha: Vyšší škola sociální, 1936. 238 s. ISBN neuvedeno
- ZEMAN, Josef. *Dějiny péče o slabomyslné*. Svazek 21. Praha: nákladem Spolku pro péči o slabomyslné v Praze, 1939. 54 s. ISBN neuvedeno

2. Časopisecké články

- BANDIT, Rad a kol. *Etický kodex jako nástroj podpory řešení etických dilemat sociální práce z hlediska různých pojetí sociální práce*. In Etický kodex jako nástroj podpory řešení etických dilemat sociální práce. Sešit sociální práce, č. 4/2015. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. Dostupné na WWW <https://www.mpsv.cz/files/clanky/23241/4ssp.pdf>
- HOUSER, Jaroslav. *Vývoj sociální správy za předmnichovské republiky*. In Rozpravy Československé akademie věd, č. 78/1968, řada SV, sešit 11. Praha: ACADEMIA, 1968. 75 s. ISSN neuvedeno
- JANEBOVÁ, Radka. *Úvod*. In Etický kodex jako nástroj podpory řešení etických dilemat sociální práce. Sešit sociální práce, č. 4/2015. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. Dostupné na WWW <https://www.mpsv.cz/files/clanky/23241/4ssp.pdf>
- MIŠOVIČ, Ján. *Specifika terénních sociálních pracovníků z hlediska znalostí a dovedností ve světle výzkumu*. In LOGOS

POLYTECHNIKOS, č. 2/2016, ročník 7. Jihlava: Vysoká škola polytechnická Jihlava, 2016. 210 s. ISSN 2464-7551

NAVRÁTIL, Pavel. *Sociální práce jako sociální konstrukce*. In Sociologický časopis, č. 1/1998, ročník XXXIV. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Brno. S. 37–50. Dostupné na WWW
http://sreview.soc.cas.cz/uploads/862019eb0fed5c49a5c7c87613f5332a4e3da54c_243_037NAVRATIL.pdf

RŮŽIČKOVÁ, Daniela; MUSIL, Libor. *Hledají sociální pracovníci kolektivní identitu?* In Sociální práce, číslo 3, ročník 9. Brno: ASVSP, 2009. 162 s. ISSN 1213-6204

ŠRAJER, Jindřich. *Sociální spravedlnost jako základní kritérium sociální práce a sociální politiky*. In Sociální práce, číslo 4, ročník 14. Brno: ASVSP, 2014. S. 73–82. ISSN 1213-6204

3. Sborníky

KODYMOVÁ, Pavla. *Sociální práce a politika – minulost a současnost*. In Proměny a příležitosti sociální práce v ČR. Sborník z konference pořádané ke světovému dni sociální práce. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2017. Dostupné na WWW
http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/sborn%C3%ADk_z_konferencel.pdf

MUSIL, Libor. *Typologie pojetí sociální práce*. In TOKÁROVÁ, Anna; MATULAYOVÁ, Tatiana (editorky). *Sociální pedagogika, sociální práce a sociální andragogika – aktuální otázky teorie a praxe*. Prešov: Grafotlač Prešov, 2008. 513 s. ISBN 978-80-8068-927-8. EAN 9788080689278

TAUSCH, Jaromír. *Příbytky nemocných a nejchudších. Venkovské chudobince na Pelhřimovsku a Jihlavsku v letech 1900–1938*. In DVOŘÁK, Petr (redaktor) a kol. *Vlastivědný sborník Vysočiny. Oddíl věd společenských*. Svazek X. Jihlava: Muzeum Vysočiny, 1997. 427 s. ISBN 80-901715-3-2

ZENKL, Petr. *Městská sociální péče*. In Praha v obnoveném státě československém. Praha: Rada hlavního města Prahy, 1936. S. 421–454. ISBN neuvedeno

4. Elektronické dokumenty

About IASSW. The International Association of Schools of Social Work. [online]. 2018. Poslední úpravy: neuvedeno. [cit. 2018–03–05]. Dostupné na WWW <https://www.iassw-aiets.org/about-iassw/>

Etický kodex sociálního pracovníka [online]. Posl. úpravy: neuvedeno [cit. 2018–03–20]. Dostupné na WWW http://www.apsscr.cz/ckfinder/userfiles/files/Etick%C3%BD%20kodex_Profesn%C3%AD%20svaz_verII.pdf

Etický kodex Společnosti sociálních pracovníků [online]. Společnost sociálních pracovníků ČR. Posl. úpravy: 20. 5. 2006 [cit. 2017–12–13]. Dostupné na WWW http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/eticky_kodex_ssp_cr.pdf

Etický kodex úředníků a zaměstnanců veřejné správy. [online]. Posl. úpravy: neuvedeno. [cit. 2018–03–20]. Dostupné na WWW http://www.cuzzs.cz/userfiles/documents/Legislativa/Etický_kodex_uredniku_a_zamestnancu_verejne_spravy.pdf

Etika sociální práce – principy [online]. Mezinárodní federace sociálních pracovníků. 29. 9. – 1. 10. 2004. Posl. úpravy: neuvedeno. Dostupné na WWW http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/mezinarodni_eticky_kodex.pdf

Lev Winter [online]. Posl. úpravy 3. 10. 2017 [cit. 2017–12–14]. Dostupné na WWW https://cs.wikipedia.org/wiki/Lev_Winter

DAVIDOVÁ, Ivana a kol. Metodická příručka pro sociální kurátory a metodiky sociální prevence. [online]. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2010. ISBN 978-80-7368-628-4. Dostupné na WWW

[http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/metodicka_priruc
ka.pdf](http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/metodicka_priruc
ka.pdf)

Ottova encyklopedie obecných vědomostí na CD-ROM.

Sociální práce / sociálna práca [online]. Poslání a cíle. Posl. úpravy:
2014. Dostupné na WWW
<http://socialniprace.cz/index.php?sekce=1&podsekce=17>

Stanovy Společnosti sociálních pracovníků ČR, z. s. [online]. Dostupné
na WWW [https://or.justice.cz/ias/ui/vypis-sl-
detail?dokument=46909338&subjektId=661685&spis=322042](https://or.justice.cz/ias/ui/vypis-sl-
detail?dokument=46909338&subjektId=661685&spis=322042)

Světový den sociální spravedlnosti [2018–01–16]. Pomoc
v domácnosti.cz. Posl. úpravy: 2018. Dostupné na WWW
<https://pomocvdomacnosti.cz/svetovy-den-socialni-spravedlnosti>

VLKOVÁ, Šárka. *Výstupy z pracovních skupin. Profesní identita
sociálních pracovníků* [online]. Dostupné na WWW
[https://www.mpsv.cz/files/clanky/31863/Shrnuti_-_
_Profesni_identita_socialnich_pracovniku.pdf](https://www.mpsv.cz/files/clanky/31863/Shrnuti_-_
_Profesni_identita_socialnich_pracovniku.pdf)

5. Legislativní dokumenty

zákon č. **88/1871 ř. z.**, jímžto se pořádá policejní vyhošťování a honěním
postrkem

zákon č. **57/1903 čes. z. z.** (ř. z.), jímž se upravuje všeobecné
zprostředkování práce

zákon č. **2/1918 Sb. z. a n.**, jímž se zřizují nejvyšší Správní úřady
ve státě československém

zákon č. **63/1918 Sb. z. a n.**, o podpoře nezaměstnaných

zákon č. **91/1918 Sb. z. a n.**, o 8hodinné době pracovní

zákon č. **63/1918 Sb. z. a n.**, o podpoře nezaměstnaných

zákon č. **98/1919 Sb. z. a n.**, o Státním bytovém fondu

zákon č. **139/1919 Sb. z. a n.**, jímž se upravuje vyhlásování zákonů
a nařízení

zákon č. **199/1919 Sb. z. a n.**, o organisaci péče o válečné poškozence

zákon č. **420/1919 Sb. z. a n.**, o práci dětí

zákon č. **268/1919 Sb. z. a n.**, jímž se mění předpisy zákona
o nemocenském pojištění dělníků

zákon č. **568/1919 Sb. z. a n.**, o trestání válečné lichvy

zákon č. **29/1920 Sb. z. a n.**, o úpravě pracovních a mzdových poměrů
domácké práce

zákon č. **82/1920 Sb. z. a n.**, kterým se upravují právní poměry
domovníků

zákon č. **121/1920 Sb. z. a n.**, kterým se uvozuje Ústavní listina
Československé republiky (Ústava republiky Československé)

zákon č. **142/1920 Sb. z. a n.**, o požitcích válečných poškozenců

zákon č. **332/1920 Sb. z. a n.**, jímž stát přejímá výkony zdravotně-
policejní

zákon č. **256/1921 Sb. z. a n.**, o ochraně dětí v cizí péči a dětí
nemanželských

zákon č. **267/1921 Sb.**, o státním příspěvku k podpoře nezaměstnaných

zákon č. **322/1921 Sb.**, o podpoře nezaměstnaných

zákon č. **330/1921 Sb. z. a n.**, o závodních výborech

zákon č. **86/1922 Sb. z. a n.**, kterým se omezuje podávání alkoholických
nápojů

zákon č. **71/1922 Sb. z. a n.**, o vystěhovalectví

zákon č. **244/1922 Sb. z. a n.**, kterým se obecně upravují právní vztahy
mezi zaměstnavateli a zaměstnanci na Slovensku a v Podkarpatské
Rusi

zákon č. **221/1924 Sb. z. a n.**, o pojištění zaměstnanců pro případ
nemoci, invalidity a stáří

zákon č. **117/1927 Sb. z. a n.**, o potulných cikánech

zákon č. **39/1928 Sb. z. a n.**, o ochraně domácího trhu práce

zákon č. **184/1928 Sb. z. a n.**, jímž se mění a doplňuje zákon ze dne 9. října 1924, čís. 221 Sb. z. a n., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří

zákon č. **26/1929 Sb. z. a n.**, o pensijním pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách

zákon č. **4/1931 Sb. z. a n.**, na ochranu osob oprávněných požadovati výživu, výchovu nebo zaopatření

zákon č. **48/1931 Sb. z. a n.**, o trestním soudnictví nad mládeží

zákon č. **65/1936 Sb. z. a n.**, o stavebním ruchu

zákon č. **258/1937 Sb. z. a n.**, kterým se prodlužuje platnost hromadných smluv pracovních

zákon č. **150/1948 Sb.**, Ústava Československé republiky

zákon č. **241/1948 Sb.**, o prvním pětiletém hospodářském plánu rozvoje Československé republiky (zákon o pětiletém plánu)

zákon č. **55/1956 Sb.**, o sociálním zabezpečení

zákon č. **58/1956 Sb.**, o náhradě škody za pracovní úrazy a o náhradě nákladů léčebné péče a dávek nemocenského pojištění a důchodového zabezpečení

zákon č. **101/1964 Sb.**, zákon o sociálním zabezpečení

zákon č. **121/1975 Sb.**, o sociálním zabezpečení

vyhláška č. **297/1918 ř. z.**, o zřízení ministerstva lidového zdravotnictví

nařízení č. **509/1917 ř. z.**, jímž se upravuje zprostředkování práce na dobu mimořádných válkou způsobených poměrů

nařízení č. **121/1924 Sb.**, jímž se území československého státu rozděluje na 29 dozorčích okresů pro úřadování živnostenských (přiemyselných) inspektorátů

nařízení č. **217/1936 Sb. z. a n.**, o zprostředování práce

nařízení č. **141/1937 Sb. z. a n.**, o závaznosti hromadných smluv
pracovních

6. Církevní dokument(y)

JAN XXIII. *Sociální encykliky (1891–1991)* [Pacem in terris, o míru
mezi všemi národy v pravdě, spravedlnosti, lásce a svobodě
z 11. dubna 1963]. [online]. Praha: ZVON, 1996. [cit. 2018–03–
13]. Dostupné na WWW
http://www.kebrle.cz/katdocs/soc_enc/PacemInTerris.htm

7. Nepublikované texty

POKORNÁ, Žaneta. *Právní úprava péče o zdraví obyvatelstva v českých
zemích 1918–1966*. Praha, 2017. Diplomová práce. Univerzita
Karlova. Právnická fakulta. Katedra právních dějin. Vedoucí práce
L. Soukup.

ABSTRAKT

PETRÁKOVÁ, L. *Formování identity sociálních pracovníků v letech 1918–1938*. České Budějovice, 2018. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce J. Mišovič.

Klíčová slova: sociální práce, sociální pracovník/pracovnice, etika, sociální politika, sociální stát, chudoba, identita, první republika, veřejná sociální péče, dobrovolná sociální péče

Sociální práce v období první Československé republiky představovala důležitou součást sociální politiky a fungovala jako represivní pomoc, na rozdíl od dnešního pojetí, kdy je sociální práce chápána jako aktivační a motivační pomoc klientovi. Tehdejší sociální práce, která byla synonymem pro sociální péči, byla zajišťována součinností veřejných a soukromých subjektů. Ve veřejnoprávní sféře se podařilo sjednotit zdravotní, sociální a výchovné prvky zemských a okresních péčí především v Čechách, čímž bylo dosaženo komplexního pojetí sociální práce. Československý stát na dobrovolníky spoléhal, finančně je podporoval a delegoval na ně řadu úkolů. Členitost a mnohostrannost rozsáhlé dobrovolné sociální práce přinášely státu četné výhody, bylo pomůženo mnohým chudým. Stinnou stránkou dobrovolných subjektů byla nedostatečnost v kompetencích, nevyhraněnost, nekoordinovanost a fluktuace sociálních pracovníků. Jednou z příčin naposledy popsaných jevů byla počáteční absence moderních zákonných předpisů. Základní kroky k tomu, aby sociální práce byla uznávanou profesí, učinily prvorepublikové sociální pracovnice, které vystavěly hodnotový a etický rámec profese, pojetí praxe a přičinily se o intenzivní mezinárodní spolupráci, jež se stala standardem.

ABSTRACT

THE FORMATION OF IDENTITY OF SOCIAL WORKERS IN 1918–1938

Key words: social work, social worker/workingwoman, ethics, social policy, social state, destitution, poverty identity, the first republic, public social care, voluntary social care

In the period of the first Czechoslovak Republic social work was the important part of social politic and it worked as a repressive assistance, nowadays we consider social work as an activated and motivational help for clients. The then social work, which is the synonym for the social care, was provided in collaboration with public and private entities. The health, social and educational elements of provincial and district care were sucessfully united mainly in the Czech. These steps went to the comprehensive conception of social work. The Czechoslovak Republic relied on the work of volunteers and the state also supported them with finances and delegated many tasks on them. The multilateralism and jaggedness of extensive voluntary social work brought many advantanges for the state and many poor people were helped. The lack of authority and the ambivalence of voluntary social workers were the darker side of voluntary entities. The absence of the legal regulations was the main cause of these problems. Social workers in the first Czechoslovakia Republic made very important steps to establish social work as the fully-fledged work profession. These steps made by social workers included creation of a valuable and ethical frame work of social work. They have also created an international collaboration which has become standard of these days.